

Kartellbrottslighetens moraliska ekonomi

Av Tage Alalehto och Daniel Larsson på uppdrag
av Konkurrensverket

UPPDRAGSFORSKNINGSRAPPORT 2020:3

KONKURRENSVERKET
Swedish Competition Authority

Konkurrensverkets uppdragsforskningsrapport oktober 2020

Utredare: Tage Alalehto & Daniel Larsson

ISSN-nr 1652-8069

Foto: Mostphotos

Förord

I Konkurrensverkets uppdrag ingår att främja forskning på konkurrens- och upphandlingsområdet. Konkurrensverket har därför gett universitetslektorerna Tage Alalehto och Daniel Larsson i uppdrag att, inom ramen för Konkurrensverkets uppdragsforskning, undersöka hur allmänheten ser på vad som är rätt och fel ur ett legalt och ett moraliskt perspektiv när det gäller ekonomisk brottslighet i allmänhet och överträdelser av kartellreglerna i synnerhet.

Effektiviteten i arbetet mot konkurrensbegränsande samarbeten och karteller beror i hög grad på hur allmänheten ser på brott mot regelverken. Om regelöverträdelser är socialt stigmatiserade minskar människors benägenhet till att begå dem, likaså om allmänheten känner till de negativa effekterna av karteller för samhällsekonomin.

En majoritet av de tillfrågade i denna studie anser att konkurrensskadeavgift är den mest relevanta påföljden för företag som deltar i olagliga karteller. Dessutom anser en majoritet att ansvariga personer på dessa företag ska kunna bestraffas med näringsförbud och böter. Värt att notera är att en klar majoritet anser att det måste till hårdare straff även för det samarbetande företaget som tagit del av ett s.k. eftergiftsprogram.

Till projektet har det knutits en referensgrupp, som haft möjlighet att lämna synpunkter på utkast till slutrapport bestående av Lars Korsell (BRÅ), och Oskar Engdahl (Göteborgs universitet). Från Konkurrensverket har Peter Alstergren, Stefan Jönsson, Göran Karreskog, Staffan Martinsson, samt Joakim Wallenklint deltagit.

Författarna ansvarar själva för alla slutsatser och bedömningar i rapporten.

Stockholm, oktober 2020

Rikard Jermsten
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	5
Summary	7
1 Inledning	9
2 Litteraturoversikter och definitioner	13
2.1 Definitioner	13
2.2 Allmänhetens uppfattning om kartellbrottslighet	14
2.3 Allmänhetens syn på kartellbrottslighetens påföljder.....	20
3 Data och metod	24
3.1 Beroende variabel	24
3.2 Oberoende variabler	26
3.3 Analysmetod	26
4 Resultat	28
4.1 Är prissamarbete lagligt?.....	28
4.2 Den moraliska dimensionen.....	30
4.3 Bestraffning.....	31
5 Diskussion	35
Referenser	38
Bilaga: Tabeller	44

Sammanfattning

Denna rapport undersöker hur gränslinjen mellan legalt/illegalt och moraliskt/omoraliskt, återspeglar sig hos allmänheten gällande kartellbrottslighet. Utöver denna frågeställning undersöks hur allmänheten ser på påföljdssystemets hårdhetsgrad (för sträng – för slapp) och verkansgrad (effektiv – ineffektiv). Den kartellbrottslighet som avses är horisontella karteller. Utgångspunkten är att gränslinjen mellan legalt/illegalt och moraliskt/omoraliskt går mellan "male in se" och "mala prohibita". Den grundläggande frågan i detta fall blir vilken moralisk värdering allmänheten har av ett beteende som formellt är olagligt, det vill säga ifall man har väldigt liten förståelse för ett brott och anser att beteendet är förkastligt (till exempel våldtäkt) eller ifall man har en större förståelse för brottet även om den är formellt sett är förbjuden (exempelvis skattebrott). I det första fallet är beteendet oförståelig, moraliskt sett, medan den i det andra fallet kan vara förståelig.

Litteraturgenomgången pekar på att denna fråga kan ses utifrån ett politiskt perspektiv. Forskare med ett vänsterperspektiv har menat att kartellbrottslighet är ett "male in se" eftersom den påstås dränera arbetarklassens välfärdsresurser. Ett resonemang som konservativt inriktade forskare delar i det att kartell är ett normbrott mot den etablerade traditionen av fri konkurrens mellan företag och ett brott mot fysisk person (konsument, företagare, myndighetsperson) som försöker leva upp till den reglering som finns inom området). Mot detta har liberalt sinnade forskare istället hävdad en mjukare linje av "mala prohibita". Utifrån sitt försvar av marknadens valfrihet har man generellt avvisat lagföringsvägen, istället har man föreslagit att samverka och informera mellan myndighet, individ/företag/bransch och på det sättet hoppas på en självreglerande effekt av kartellbrottsligheten.

Utifrån litteraturoversikten om kartellbrottslighet har fyra hypoteser härletts:

- H 1: Allmänheten har mycket låg till ingen egen erfarenhet av kartellbrottslighet, i motsats till lågprofilerade ekobrott såsom bedrägeri, förskingring, skattebrott, beroende på att allmänheten får sin information om kartellbrottslighet genom media.
- H 2: Allmänheten kommer att uppfatta kartellbrottslighet som ett oärligt och skadligt beteende, men långt ifrån alltid ett brottsligt beteende. Och under vissa omständigheter som ett moraliskt behjärtansvärt beteende även om det är principiellt olagligt.
- H 3: Allmänheten kommer att uppfatta kartellbrottslighet som något som bör bestraffas med skam såsom offentlig publicering av namn och företag eller administrativt förlagda böter som överstiger personens/företagets vinst av det brottsliga beteendet.
- H 4: Den förhandlingsprincip där en av kartellaktörerna samarbetar med myndighet (eftergiftsprogram) i syfte att slippa bestraffning, kommer att få ett lågt stöd hos allmänheten (under 20 procent).

Data för undersökningen utgörs av en enkät som skickades ut till 5 000 slumpmässigt utvalda svenskar våren 2019. Sammanlagt svarade 1 857 individer på enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 37 procent.

Resultaten visar att 80 procent uppfattar kartellbrottslighet som olagligt medan 20 procent inte gör det. Till detta kan läggas att ytterligare 37 procent anser att kartellbrottslighet kan anses vara moraliskt behjärtansvärt. Av denna grupp på sammanlagt 57 procent (20 procent anser att det är lagligt, 37 procent att det är moraliskt behjärtansvärt) så är kvinnor och singlar överrepresenterade. Det finns också en utbildningseffekt. De med grundskola som högsta utbildningsnivå tenderar att se karteller som olagliga men att de kan vara moraliskt behjärtansvärda jämfört med de som har gymnasium eller högskola som högsta utbildningsnivå.

När det gäller resultaten kring bestraffning av kartelldrivande företag anser över 60 procent att bötesstraff är det mest relevanta straffet. Ungefär 20 procent anser att en varning från till exempel Konkurrensverket borde vara tillräckligt, medan tio procent anser att stigmatisering är det mest rimliga straffet. I motsats till dessa tycker ca sju procent att de inte förtjänar något straff alls. Reducerar man frågan från företagsnivå till företagsledning så framträder en liknande bild: om företaget straffas med i huvudsak böter så kan ledningen straffas via förbud mot att inneha en ansvarig ställning i företag (drygt 37 procent) och/eller böter för den individ som är ansvarig för kartellen (drygt 33 procent). En mindre andel anser att de ansvariga ska stigmatiseras (drygt 11 procent). Slutligen anser ca 17 procent att ansvariga personer för kartellen ska placeras i fängelse.

När det gäller synen på eftergiftsprogram så anser ungefär fem procent att kartellverksamma företag, som samarbetar med kontrollerande myndighet för att avslöja kartellen, skall frias helt och hållet. Drygt 13 procent finner det skäligt att företaget åtminstone namnges offentligt medan de andra företagen straffas hårdare. Drygt 32 procent anser dock att det måste till ett hårdare straff för det samarbetande företaget, medan de andra företagen ska fällas något hårdare. Den största andelen, nästan hälften, anser dock att det inte finns någon skillnad. Brott är brott och måste straffas likvärdigt oavsett om man samarbetar eller inte.

Slutligen kan vi också konstatera att samtliga hypoteser bekräftas i undersökningen, vilket tyder på att det svenska materialet inte skiljer sig från annat västeuropeiskt material. Skillnaden i åsikter finns istället inom länderna och baserar sig mer på demografiska faktorer än kontextuella faktorer.

Summary

This report examines the distinction between legal/illegal and moral/immoral regarding antitrust violation and how this distinction is perceived by the public. In addition, we examine how the public views the sanction system's severity (too strict-too weak) and efficiency (effective-ineffective). The antitrust violation referred to is horizontal cartels. The starting point is that the boundary between legal/illegal and moral/immoral lies between "male in se" and "mala prohibita". The basic question becomes what moral valuation the public has of a behavior that is formally illegal. Does the public have very little understanding of the crime and consider that the behavior as reprehensible (e.g. rape) or do they have a greater understanding of the crime even if it is formally prohibited (for example, tax crimes). In the first case, the behavior is incomprehensible, morally speaking, while in the second case it can be understandable, morally speaking.

The literature review points out that this issue can be viewed from a political perspective. Researchers with a left-wing perspective views antitrust violation as a "male in se" because it allegedly drains the welfare resources for the working class and the unpropertied. An argument that conservative-oriented researchers principally share in that the cartel is a norm violation of the established tradition of free competition between companies and a violation of natural persons' (consumer, entrepreneur, government person etc.) efforts to comply with existing rules and regulations. On the other hand, we have liberal-minded researchers that argue for a softer line of "mala prohibita". In order to defend the market's freedom of choice, legislation is not the preferred choice of action, instead they argue that cooperation and information exchange have a self-regulating effect and will prevent antitrust violations.

Based on a literature review on antitrust violation, four hypotheses has emerged:

- H 1: The public has very little to no own experience of antitrust violation, as opposed to low-profile white collar crimes such as fraud, embezzlement, tax crime, due to the fact that the public gets information about antitrust violations through the media.
- H 2: The public will perceive antitrust violation as dishonest and harmful behavior, but far from always a criminal behavior. In some circumstances also as a morally worthy behavior, even though it is in principle illegal.
- H 3: The public will perceive antitrust violation as something that should be punished with "shaming" such as public publishing of names and companies or administratively imposed fines that exceed the person/company's gain from the criminal behavior.
- H 4: The negotiating principle where one of the antitrust players cooperates with the authority (leniency program) in order to avoid punishment, will receive low support from the public (below 20 percent).

The empirical data within this study is derived from a survey sent to 5,000 randomly selected Swedes in the spring of 2019. A total of 1,857 individuals responded to the survey, which gives a response rate of 37 percent.

The results show that 80 percent perceive antitrust violation as illegal, while 20 percent do not. Adding to this the question of whether it can be considered morally deserving (defensible) to commit antitrust violation at some time, 37 percent of those who considered that this was illegal believe it can be morally deserving. Within this group, that comprises of 57 percent (20 percent think it is legal and 37 percent that it is morally deserving), women are over-represented and singles are somewhat over-represented. There is also a difference based on the highest level of education. Those who have compulsory education (comprehensive school) as the highest level of education tend to see cartels as illegal but that they can be morally deserving compared to those who have a high school (upper secondary school) or university college as the highest level of education.

When it comes to the results of the punishment of antitrust companies, over 60 percent believe that fines are the most relevant punishment. About 20 percent believe that a warning (e.g. from the Swedish Competition Authority) should be sufficient, while ten percent believe that “shaming” (e.g. public publishing of names of persons and companies) is the most reasonable punishment. In contrast, about seven percent think that companies that commit antitrust violations do not deserve any punishment at all. If we reduce the question from company level to company management, a similar picture emerges: if the company is punished with fines, management should be punished through a ban on holding a responsible positions in the company (just over 37 percent) and/or fines for the individual responsible for the antitrust (just over 33 percent). A smaller proportion believe that those responsible should be “shamed” (just over 11 percent). Finally, about 17 percent believe that those responsible for the antitrust should be imprisoned.

Regarding the view of leniency programs, about five percent believe that antitrust companies, which cooperate with the enforcement agency/authority to expose the cartel, should be granted immunity and get no fines at all. More than 13 percent find it reasonable that the cooperating company at least is publicly named and that the other antitrust companies are more severely punished. However, just over 32 percent believe that there must be a harsher penalty for the cooperating company, while the other companies should be penalized slightly harder. Almost half of the respondents to this question believe that there is no difference, crime is crime and should be punished equally, regardless of whether you cooperate or not.

Finally, we can also note that all hypotheses are confirmed in the study, which indicates that Sweden does not differ from other studies conducted in Western Europe. The difference in views is instead found within the countries and is based more on demographic factors than contextual factors.

1 Inledning

I denna rapport kommer vi att undersöka hur gränslinjen mellan legalt/illegalt och moraliskt/omoraliskt, återspeglar sig hos allmänheten gällande kartellbrottslighet? Vidare, som en konsekvens av ovanstående fråga, hur ser allmänheten på påföljds-systemets hårdhetsgrad (för sträng – för slapp) och verkansgrad (effektiv – ineffektiv)?

Gränslinjen mellan specifikt illegalt och moraliskt/omoraliskt kan tekniskt sett formuleras som skillnaden mellan *male in se* och *mala prohibita*. Det vill säga, beteendet är formellt illegalt men frågan är hur den värderas moraliskt, ifall den är förkastlig (till exempel våldtäkt) eller tekniskt förbjuden för att få till exempel välfärdssystemet att fungera (exempelvis skattebrott). I det första fallet är beteendet oförståelig, moraliskt sett, medan den i det andra fallet kan vara förståelig. Den begreppsliga skillnaden är ett återkommande tema inom forskning om ekonomisk brottslighet¹. Skillnaden har framför allt betydelse när det gäller synen på påföljd och dess stränghetsgrad relaterat till brottstyp. Generellt sett värderas ekonomisk brottslighet (inkluderande kartellbrottslighet) som *mala prohibita*, med mycket få inslag av *male in se* (möjligen då förslagna bedragare som lurar äldre personer på sina sparade pengar och lämnar dem gråtande med tömda konton)².

I huvudsak gäller frågan hur påföljd skall värderas givet brottet? Detta är i hög utsträckning en politisk fråga, där forskning visat att man från vänsterhåll generellt har framhållit att all typ av ekonomisk brottslighet skall lagföras med fängelse som konsekvens. Med en viss udd riktad mot just kartellbrottslighet menar man (vänsterhåll) generellt att den fria konkurrensen är en omöjlighet i ett kapitalistiskt samhälle. Detta då kapitalister utifrån sitt egenintresse tenderar att försöka monopolisera den bransch de är verksamma i för att säkra sin egen profit och, enligt teorin, temporärt kompensera för den sjunkande kapitalackumulation som blir följden av den fallande profitkvoten inom kapitalismen. De politiska effekterna av detta är att det i slutändan dränerar arbetarklassens och de egendomslösa välfärdsresurser, samt demoraliserar den sociala ordningen i det att den vidgar klyftan mellan styrande och styrda i samhället.³

¹ Larsson, P., *Å straffe, veiled eller overtale? en studie av fire tilsynsmyndigheters reguleringsstrategier*, 2002; Schlegel, K., *Just Deserts for Corporate Criminals*, 1990.

² Med detta sagt, så finns det alltid något i vår historia som bryter mot den gängse regeln. Vid en dom 1977, gentemot 48 kartellsamverkande individer, menade tingsrätten att detta kartellbrott nästan kunde likställas med ett ondsint förfarande som angrepp den djuplodande moral som präglat USA alltsedan dess tillblivelse. Förövarna fick fängelse (Werden, 2009:21).

³ F. Pearce and S. Tombs, *Ideology, Hegemony, and Empiricism: Compliance Theories of Regulation*, *The British Journal of Criminology* 30, no. 4 (1 October 1990), 423–443, A. Alvesalo et al., *Re-Imagining Crime Prevention: Controlling Corporate Crime?*, *Crime, Law and Social Change* 45, no. 1 (1 February 2006), 1–25. Slapper and S. Tombs, *Corporate Crime* (Harlow, 1999), D.R. Simon, *Elite Deviance* (Boston, 1999).

Intressant nog, så har just denna påföljdsstrategi tillämpats närmast fullt ut i USA de senaste tre decennierna med både fler anstaltsplaceringar och längre anstaltsvistelse (fängelsestraff). Skälet till denna kriminalpolitik har dock utgått från konservativa värderingar, att en kartell förstås som ett normbrott mot den etablerade traditionen av fri konkurrens mellan företag. Ett sådant angrepp måste regleras i lag och avse brott mot fysisk person (konsument, företagare, myndighetsperson) vilka försöker leva upp till den fria konkurrensrätten. Det enda och mest avskräckande sätt att få kartellsamverkande individer eller företag att upphöra med sitt giriga beteende och ta sitt medborgerliga ansvar gentemot statens försorg av oss medborgare är, enligt konservativt hållna forskare, att fängsla dessa som en allmän preventiv varning gentemot alla andra potentiella kartellsamverkande aktörer. Att enbart bötesbelägga kartellaktörer är verkningslöst, eftersom stora företag utan svårighet kan betala även höga bötesbelopp, medan små företag överhuvudtaget inte kan betala höga bötesbelopp. Det enda som hjälper i det läget är fängelse av de ansvariga, dels kan de inte begå nya brott under fängelsevistelsen, dels stigmatiseras de så att de helt enkelt måste skärpa sig efter avtjänad tid när de återanställs i ett företag⁴.

Från liberalt håll har man reagerat mot kartellbrottslighet utifrån två utgångspunkter; dels i försvaret av konsumentens valfrihet, varje konsument skall basera sina konsumtionsbeslut på en öppen och saklig information (pris, kvalitet, tillgång, etc.) som marknaden kan erbjuda under fri konkurrens utifrån dennes behov; dels i försvaret av småföretagarens möjlighet att under reglerade former kunna marknadsföra sina produkter/tjänster utan att denne missgynnas av en dold kartellbildning mellan företag⁵. I sitt försvar av valfriheten har man därför generellt avvisat lagföringsvägen, eftersom man också är för att storföretag kan bildas, som en hållbar strategi i längden. Lagföringsvägen är kostsam (förundersöknings- och åtalsmässigt), tidskrävande (tekniskt komplicerat när det gäller bevisvärdering och fri bevisprövning) och osäker (den misstänkte kan anlita specialiserade ekobrottsförsvare) vilket kan leda till att den misstänkte frias från anklagelsen. Det är istället bättre, ur kostnadssynpunkt och tidsaspekt, att samverka och informera mellan myndighet, individ/företag/bransch och på det sättet hoppas på en självreglerande effekt. Men om inte det räcker så går det vidare till att varna överträdaren, och i fall detta inte hjälper utfärda symboliska/kännbara böter och slutligen anstaltsplacering som sista instans.⁶

⁴ B. Baer, J.W. Cooper, and P.A. Giordano, *U.S. Cartel Deterrence: From Imprisonment to Compliance*, *Competition Law & Policy Debat* 4, no. 1 (2018), 11; Werden, *Sanctioning Cartel Activity*, B. Baer, J.W. Cooper, and P.A. Giordano, *U.S. Cartel Deterrence: From Imprisonment to Compliance*, *Competition Law & Policy Debat* 4, no. 1 (2018), 11; Werden, *Sanctioning Cartel Activity*

⁵ C. Beaton-Wells and F. Haines, *Making Cartel Conduct Criminal: A Case Study of Ambiguity in Controlling Business Behaviour*, *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 42, no. 2 (1 August 2009), 218–243,

⁶ I. Ayres and J. Braithwaite, *Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate*, 1992; M.B. Clinard, *Corporate Crime*, 1st Free Press Paperback Ed., 1983; P. Larsson, *Regulating Corporate Crime: From Punishment to Self-Regulation*, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 13, no. sup1 (1 December 2012), 31–46, J.D. Wright and D.H. Ginsburg, *The Economic Analysis of Antitrust Consents*, *European Journal of Law and Economics* 46, no. 2 (October 2018), 245–259, Baer, Cooper, and Giordano, *U.S. Cartel Deterrence: From Imprisonment to Compliance*.

Detta är lite av de kriminalpolitiska förutsättningarna för denna rapport vilket samtidigt utgör den åsiktsmässiga fond varifrån och till vilket folkopinionen om ekonomisk brottslighet i allmänhet och kartellbrottslighet i synnerhet kan återföras. Vilka förutsättningar finns då hos den allmänne medborgaren att ha en åsikt om denna typ av brott? För att klara ut denna fråga måste vi reda ut vissa sakförhållanden gällande ekonomisk brottslighet med betoning på kartellbrottslighet.

Ekonomisk brottslighet i allmänhet och kartellbrottslighet i synnerhet försvåras av att det är svårt att upptäcka. Detta i motsats till traditionell brottslighet såsom miss-handel, stöld, rån, etcetera. Traditionell brottslighet lämnar i regel tydliga spår efter sig att ett brott begåtts, även om förövaren är försvunnen. Ekonomisk brottslighet lämnar i regel inte tydliga spår efter sig att det begåtts eller att det begås, annat än för den specialiserade experten som kan urskilja tecknen. I regel är däremot förövaren närvarande vid brottsplatsen. Skillnaden beror på att den ekonomiske brottslingen äger legitim tillgång till brottsplatsen; att förövaren är fysiskt separerad från offret; att förövaren har (eller tycks ha) legitimitet genom dennes dygd, profession eller social status till verksamheten⁷. Detta gör det sammantaget svårt för allmänheten att ifrågasätta förövarens förehavanden, och egentligen veta något med säkerhet eftersom allmänhetens erfarenhet är så begränsad.⁸

Upptäcktsrisken försvåras väsentligt i det att förövaren försöker aktivt dölja vad denne företar sig. Inom till exempel restaurangbranschen förekommer det att restauratören skaffar sig kassaregister som manipulerar z-remsan (vilket skatterevisorer kontrollerar) genom att slå in en kod som så länge den är aktiv inte registrerar köp av något slag och när den avaktiveras återställer löpnummer och tidpunkter för det nya köpet så att den står i proportion till det tidigare registrerade köpet. Förtjänsten av förfarandet kan användas för att bygga upp en svart budget som restauratören sen kan använda för att bland annat rekrytera svart arbetskraft.⁹ En annan variant av dold ekonomisk brottslighet, som relaterar till kartellbrottslighet, är kite-flying där företagare sinsemellan skickar falska fakturor till varandra för att komma åt utgående moms.¹⁰ Ett tredje exempel, som direkt relaterar till kartellbrottslighet, är storskaliga skattebrott där förövaren genom mutor bygger upp ett nätverk av kontakter inom finansvärld och myndighetssfär som förmedlar affärsupplägg och strategier för att dölja verksamheten genom förtroligt placerade personer i de instanser där brotten sker¹¹. Ett fjärde exempel är ett välkänt amerikanskt kartellbrott "*The Heavy Electrical Equipment Antitrust Case*" ett prissamarbete mellan tre energibolag. Kartellen byggde på ett nätverk av ett hundratal personer på olika nivåer som aktivt bytte information om hur kartellen

⁷ T. Alalehto., *White Collar Crime: A Propositional Logical Analysis of a Concept*, Journal of Forensic Sciences & Criminal Investigation 9, no. 4 (2018), M. Benson and S. Simpson, *White Collar Crime: An Opportunity Perspective*, 1st ed., 2009.

⁸ C. Michel, J.K. Cochran, and K.M. Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime: An Exploratory Study*, Crime, Law and Social Change 65, no. 1 (1 March 2016), 67–91.

⁹ Alalehto, T., *Motiv Eller Tillfälle? En Studie Om Ekonomisk Brottslighet i Restaurangbranschen*, (Stockholm, 1999).

¹⁰ Alalehto, T., *Fiffelstrategier Vid Ekonomisk Brottslighet*. 2003.

¹¹ Brottsförebyggande rådet. *Storskaliga skattebrott*. 2011.

fortlöpte, bevakning av varandra parallellt med etablerandet av förtroliga relationer till varandra i relation till hur myndigheten uppfattades sköta kontrollen av deras verksamhet. Konstituerandet av det illegala nätverket låg främst i att maximera döljandet av vad som pågick än att maximera kartellens effektivitet i fråga om logistik och ekonomiskt utbyte.¹²

Vi kan med utgångspunkt i denna bakgrund förstå att det är svårt för den breda allmänheten att upptäcka kartellbrottslighet och annan ekonomisk brottslighet, fränsett småskaliga och lågprofilerade bedrägeriförsök eller bruk av svart arbetskraft.¹³ Men det behöver förstås inte betyda att allmänheten för den sakens skull har åsikter om kartellbrottslighetens utbredning, och på basis av detta reagerar på kartellbrottsligheten som brottsyttring.

¹² Baker and Faulkner, *The Social Organization of Conspiracy*, 1993.

¹³ S. Karstedt and S. Farrall, *Law-Abiding Majority? The Everyday Crimes of the Middle Classes*, 2007.

2 Litteraturöversikter och definitioner

2.1 Definitioner

Enligt Konkurrensskadelagen 2016:964 8 är en kartell: *”ett avtal eller ett samordnat förfarande mellan två eller flera konkurrenter som syftar till att samordna deras konkurrensbeteende på marknaden eller påverka de relevanta konkurrensparametrarna.”*

Konkurrensverket definierar kartell på följande sätt:

- En kartell är ett hemligt samarbete mellan konkurrerande företag där företagen, istället för att konkurrera med varandra, samarbetar kring exempelvis inköps- eller försäljningspriser, eller delar upp kunder eller marknader mellan sig.

En kartell kan också uppstå i samband med en upphandling. Ett otillåtet anbudssamarbete kan exempelvis uppstå när konkurrerande företag:

- Delar upp vilka kontrakt som de ska lägga anbud på mellan sig.
- Diskuterar kommande anbud med varandra (antingen själva innehållet eller berättar att de inte tänker lägga något anbud).
- Kommer överens om att ett företag inte ska lägga ett anbud och istället går in som underleverantör till det andra företaget (trots att båda företagen skulle kunna lägga egna anbud).

Det finns två olika typer av kartellbrottslighet. Den första och mest kända är horisontella karteller. Den innebär att två eller flera företag inom en och samma bransch manipulerar priset på en viss vara genom att komma överens om ett fixerat pris som gynnar företagen lika mycket; eller att företagen riggar budet på en viss tjänst så att detta gynnar den lägsta budgivaren som får anbudet och därefter fördelar överpriset till de företag som varit med vid budgivningen; eller att marknaden delas upp i regioner så att ett visst företag kontrollerar en viss region, ett annat företag en annan region och så vidare.¹⁴

¹⁴ T. Alalehto, *Fiffelstrategier vid ekonomisk brottslighet* (Kågeröd, 2003), W.E. Baker and R.R. Faulkner, *The Social Organization of Conspiracy: Illegal Networks in the Heavy Electrical Equipment Industry*, *American Sociological Review* 58, no. 6 (1993), 837–860, R.R. Faulkner et al., *Crime by Committee: Conspirators and Company Men in the Illegal Electrical Industry Cartel, 1954–1959*, *Criminology* 41, no. 2 (1 May 2003), 511–554.

Horisontell kartellverksamhet behöver dock inte enbart vara inriktad mot att öka priset, den kan också vara inriktad mot att minska effekterna av en överproduktion av varor som riskerar att leda ett antal företag till konkurs vilket motverkas genom att andra företag inom branschen upphäver den blinda priskonkurrensen. Därmed bildas en så kallad kriskartell.¹⁵ Eller så kan kartellen bildas för att dölja kostnaderna för övervärderade varor som visar sig vara defekta (så kallad deadweight loss) eller dölja ett omfattande bedrägeri i branschen eller styra inriktningen mot en viss varuproduktion som gynnar företagen sammantaget, men missgynnar konsumenternas egentliga behov.¹⁶

Den andra, och mindre kända, varianten av kartellbrottslighet är den vertikala kartellen. Den innebär att två eller fler företag är verksamma inom ett och samma produktions- och distributionsled, det vill säga den ena parten producerar och den andra parten säljer varan ifråga på ett sådant sätt att priset fixeras så att det gynnar företagen och missgynnar konsumenten. Denna form av kartellbildning kan vara speciellt kännbar för konsumenten om producent och distributör är dominerande aktörer inom sina branscher.¹⁷ Ett exempel på detta är när en producent börjar sälja sina produkter direkt till konsument, och därigenom hoppar över distributionsagenten. Priset börjar då sjunka, vilket hotar i första hand de etablerade distributörerna och på sikt de producenter som har kontrakt med distributörerna. De senare kan då bilda ett tyst samarbete och vägra samarbeta med lokala producenter och distributörer som tillser den förra producenten med nödvändiga artiklar för sin produkt. Syftet är att slå undan fötterna för den förra producenten.¹⁸

2.2 Allmänhetens uppfattning om kartellbrottslighet

Hur uppfattar då allmänheten kartellbrottsligheten? Den här frågan kan delas in i två dimensioner: dels som en fråga i vilken mån folk har egen erfarenhet av kartellbrottslighet, dels som en fråga om vad man tycker och känner kring fenomenet, oavsett om man har egen erfarenhet av det eller inte.

¹⁵ C. Harding, *Forging the European Cartel Offence: The Supranational Regulation of Business Conspiracy*, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 12, no. 4 (1 December 2004), 275–300.

¹⁶ Faulkner et al., *Crime by Committee*, P. Whelan, *Competition Law and Criminal Justice*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 14 November 2018).

¹⁷ S. Tyagi and D.S. Rastogi, *An Analysis of the Anti Competitive Agreements –Horizontal and Vertical*, IJELLH (International Journal of English Language, Literature in Humanities) 6, no. 9 (10 September 2018), 13–13; *Vertikala samarbeten*, Konkurrensverket, accessed 24 October 2018.

¹⁸ D. Harvey, *Anticompetitive Social Norms as Antitrust Violations*, California Law Review 94 (2006), 769

I en amerikansk studie (bestående av 189 informanter) menar Sokol¹⁹ att den amerikanska allmänheten äger ytterst liten medvetenhet om kartellbrottslighet överlag. Denna slutsats drar de baserat på en studie som visar att amerikansk media inte rapporterat mer än cirka fyra artiklar per upptäckt kartellbrottslighet, baserat på i medeltal 48 stycken kartellbrott årligen mellan åren 1994–2008. Därtill finner de att allmänheten också är rätt likgiltig till medias rapportering om kartellbrottslighet generellt. Skälet till att Sokol betonar just media som källa för allmänhetens kännedom beror på att media är den aktör som avslöjar flest karteller i jämfört med myndigheter, revisorer, anställda, etcetera i USA. I en australiensisk enkätstudie av Beaton-Wells et al.²⁰ framgår det att drygt 57 procent av stickprovet (1 334 respondenter) hade hyfsad eller hög medvetenhet om kartellverksamhet inkluderande kartellbrottslighet. Medvetenheten var korrelerad till högre ålder (45+), män, högre utbildning och liberala eller nationalistiska partipreferenser samt arbetsledande ställning. Men det här resultatet blir till viss del motstridigt. Samma studie rapporterar även att av gruppen affärsmän/personer i ledande ställning så kände endast 42 procent till, via en scenariofråga, att prissamarbete var ett brott, medan resten svävade bland molnen och 18 procent var helt övertygade om att det inte var ett brott.

Utifrån en engelsk studie²¹ (bestående av 1 219 respondenter) kring allmänhetens attityder till prissamarbete är det uppenbart att folk i allmänhet saknar erfarenhet av prissamarbete. De som har erfarenhet av något liknande är de som själva deltagit i prissamarbete och de respondenterna saknas helt i undersökningen. Stephan försöker dock överkomma detta genom att ställa två hypotetiska scenariofrågor. I den första framkommer det att medelålders och äldre (45+) ser prissamarbete som ett allvarligt brott (79%) jämfört med yngre (18-24 år) där 50 procent ser det som ett allvarligt brott. Skillnaden anses bero på individernas skilda erfarenheter av att vara konsument (a a:11). Problemet är att denna skillnad kan lika gärna förstås som en attityd hos den äldre befolkningen att känna sig mer utsatt för lurendrejeri och/eller att de fått minskade inkomster vilket gjort konsumtionen relativt sett dyrare över tid.²² I den andra frågan som gäller huruvida respondenten skulle rapportera prissamarbete till myndigheterna om denne hade direkt kännedom om detta som anställd, skulle hälften rapportera detta ifall de fick vara anonyma; 20 procent skulle rapportera direkt och villkorslöst medan 14 procent inte skulle göra det eftersom de var rädda för konsekvenserna. Resultaten ligger ungefär i linje med de studier som undersökt varför vissa individer blir visseblåsare – att de har relevant information om aktiviteten men svaga incitament att bibehålla hemligheten för sin egen del.

¹⁹ Sokol, D.D., *Cartels, Corporate Compliance, and What Practitioners Really Think about Enforcement*, *Antitrust Law Journal* 78 (2012).

²⁰ C. Beaton-Wells et al., *The Cartel Project: Report on a Survey of the Australian Public Regarding Anti-Cartel Law and Enforcement*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 18 January 2011).

²¹ Stephan A., *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

²² Se till exempel D. Larsson and T. Alalehto, *The Reaction towards White Collar Crime: When White Collar Crime Matters*, *Open Criminology Journal* 6 (2013), 1–9

Ett annat försök från Stephans²³ sida att komma åt denna dimension om respondentens kännedom om prissamarbete är frågan hur bra eller dåligt prissamarbete är vid jämförelse med andra brott som respondenten kan relatera det till. 65 procent av stickprovet saknade helt referenser till ett annat brott. Åtta procent tyckte att det relaterade till bedrägeri medan sju procent relaterade det till stöld. En rimlig jämförelse vore att relatera det till organiserad brottslighet i sin organisationsform av maskopi²⁴ eller till kontraktsbedrägeri genom dess tillvägagångssätt att fixera priset uppåt när företaget väl vunnit anbudet.²⁵

När det däremot gäller attityder till kartellbrottslighet visar Beaton-Wells med flera²⁶ (65-66 %) samt Stephans²⁷ (69 %) att majoriteten förstår innebörden av prissamarbete och ser det som ett oärligt alternativt skadligt brott mot konsumentens intresse att betala för rättvisa marknadspriser. Överlag är det inte acceptabelt med prissamarbete oavsett om priset ökar eller inte. Och det blir extra tydligt vid en fråga om kriskarteller som syftar till att hålla priset uppe för att rädda sysselsättningen hos krisande företag. Här är en majoritet (49 %) emot en sådan kartell²⁸. Men det betyder inte att prissamarbete alltid i alla lägen är felaktigt, om till exempel glassförsäljare vid en park bestämmer sig för ett gemensamt pris och sprider ut sig över parken, så är det okej för konsumenten eftersom tillgängligheten till glass ökar oavsett om priset blir lite högre. Denna typ av förhandlingsbarhet framkommer även i Sokols²⁹ undersökning där informanterna (mestadels advokater på kartellverksamhet) vittnade om att deras klienter svävade mellan åsikten att det inte var okej att fixera priset, men att det var okej att diskutera prisnivån för en vara eller tjänst konkurrenter sinsemellan.

Liknande resultat får även Parker³⁰, som utifrån sin enkät med australiensiska affärsmän (567 affärsmän) och intervjuer (19 civilrättsligt dömda kartellerister samt sex advokater) vittnar om en mer renodlad strategisk attityd till kontrollerande myndighet. De australiensiska affärsmännen var medvetna om att prissamarbete var ett brott, men så länge man hade ett samarbetsprogram (eller visade beredskap på samarbetsprogram) med myndighet så förlitade man sig på detta och kunde inom ramen för programmet företa sig icke-samarbetande åtgärder (till exempel att diskutera prisnivån med konkurrenter) innan man så att säga gick från ord till handling. Om det då visade sig att affärsmännen gick till handling och uppdagades

²³ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

²⁴ J.D. Jaspers, *Business Cartels and Organised Crime: Exclusive and Inclusive Systems of Collusion*, Trends in Organized Crime (15 September 2018).

²⁵ Alalehto, *Fiffelstrategier Vid Ekonomisk Brottslighet*. 2003.

²⁶ Beaton-Wells et al., *The Cartel Project*.

²⁷ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

²⁸ Exakt samma volym får också Beaton-Wells m.fl i sin undersökning.

²⁹ D.D. Sokol, *Cartels, Corporate Compliance, and What Practitioners Really Think about Enforcement*, Antitrust Law Journal 78 (2012), 201.

³⁰ C. Parker, *The War on Cartels and the Social Meaning of Deterrence*, Regulation & Governance 7.

så kunde man alltid hänvisa till att det var en enskild händelse, eller att gärningen utförts av en skum individ, eller en girig individ. Dessa exempel vittnar om en skillnad mellan vad som är illegalt och omoraliskt i det förra exemplet och vad som är illegalt och moraliskt okej i det senare exemplet.

I Beaton-Wells et al.³¹ framkommer liknande resultat som hos Stephans³² och Sokols³³, där majoriteten (drygt 70 %) såg tre olika varianter (prissamarbete, oförtjänt marknadstilldelning och begränsad produktion till konsumentens förfång) som något som gick emot lagen. Men det betyder inte att samtliga tre varianter ansågs som ett brott i straffrättslig mening enligt en knapp majoritet av stickprovet. Alltså omoraliskt men inte illegalt. Detta kan hänga ihop med att i den australiensiska studien uppfattade respondenterna att ett traditionellt brott mot fysisk person (eftersatt arbetarskydd, mord, rattfylleri, sexuella övergrepp, etc.) sågs som ett allvarigare brott än kartellbrottslighet. Där det senare i stället likställdes i allvarsgrad med insiderbrott, skattebrott, utnyttjande av position för att gagna sig själv, etcetera.

Om man relaterar frågan om allmänhetens erfarenhet av kartellbrottslighet till ekonomisk brottslighet så framträder likheter men också vissa skillnader. Allmänt sett får befolkningen sin information om ekonomisk brottslighet i alla dess former via media³⁴. Och media i sin tur drivs av ett intresse att framställa den ekonomiska brottsligheten utifrån nyhetsvärde, vilket åtminstone hos allmänheten i Storbritannien lett fram till föreställningen att ekobrott utgör ett underliggande hot mot den moraliska sammanhållningen³⁵ och i Sverige som ett hot mot välfärdssystemen.³⁶

³¹ Beaton-Wells et al., *The Cartel Project*.

³² Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

³³ Sokol, *Cartels, Corporate Compliance, and What Practitioners Really Think about Enforcement*, 2012.

³⁴ Michel, Cochran, and Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime*, 2018.

³⁵ M. Levi, *The Media Construction of Financial White-Collar Crimes*, *British Journal of Criminology* 46, no. 6 (2006), 1037; M. Levi, *Suite Revenge? The Shaping of Folk Devils and Moral Panics about White-Collar Crimes*, *British Journal of Criminology*, 2008.

³⁶ Utredningen om organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet mot välfärden, *Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra*, Statens offentliga utredningar, 2017:37 (Stockholm, 2017), H. Tham et al., *Brott i Välfärden: Om Brottslighet, Utsatthet Och Kriminalpolitik: Festskrift till Henrik Tham*, Rapport/Kriminologiska Institutionen, Stockholms Universitet, 1400-853X; 2007:1 (Stockholm, 2007).

Men i motsats till kartellbrottslighet så har allmänheten successivt uppgraderat allvarsgraden av ekonomisk brottslighet från i princip ett nollvärde vid ingången till 1900-talet³⁷ till ett ganska allvarligt brott, förvisso något lägre än våldsbrott men högre skattad i allvarsgrad än egendomsbrott, ju längre mot nutid vi kommer.³⁸ Demografiskt återfinns också andra variationer i förhållande till kartellbrottsligheten: Generellt sett ser äldre mer allvarligt på ekobrott än vad yngre gör även om det finns vissa variationer där yngre skattar brottet mer allvarligt över tid.³⁹ Generellt ser också män allvarligare på ekobrott än vad kvinnor gör. Det gäller speciellt äldre (och till viss del yngre) män samt den mer utbildade och välbärgade andelen av befolkningen som förordar strängare straff än vad övriga demografiska kategorier gör⁴⁰. Anledningen till detta är att äldre män ser ekobrott, specifikt mutor, som skadligt mot samhällets moraliska sammanhållning, medan yngre ser mer allvarligt på oärligt beteende som luredrejeri och bedrägeri.⁴¹

Ett annat generellt drag är att ekobrott som är begånget av samhällets elit (personer i samhällsbärande ställning eller stora företag), vilket för övrigt bör ha en klar koppling till kartellbrott, ses som allvarliga brott av allmänheten men att de bestraffas alldeles för lätt. Medan skattebrott och falsk marknadsföring är triviala brott som inte behöver bestraffas överhuvudtaget.⁴²

Men det finns också vissa skillnader mot kartellbrottslighet. Vid en komparativ studie av 23 länder med representativa urval ställdes en direkt fråga om självrapporterad brottslighet gällande skattebrott, försäkringsbedrägeri, muta och socialförsäkringsbedrägeri. Alltså inte bara vad respondenten uppfattat vad någon annan gjort, utan vad denne själv utfört, så hade närmare 27 procent utfört åtminstone ett skattebrott de närmaste fem åren, drygt 3 procent utfört ett försäkringsbedrägeri och lite mer än 3 procent utfört en muta. Endast 2 procent hade som jämförelsebrott utfört ett socialförsäkringsbedrägeri.⁴³ Något lägre resultat återfinns⁴⁴ vi när det

³⁷ J.M. Ivancevich et al., *Deterring White-Collar Crime*, The Academy of Management Executive 17, no. 2 (5 January 2003), 114–127; P. Johnstone, *Serious White Collar Fraud: Historical and Contemporary Perspectives*, Crime, Law and Social Change 30, no. 2 (1 September 1998), 107–130; E.A. Ross, *Sin and Society*, 1973.

³⁸ H.A. Burton, S.S. Karlinsky, and C. Blanthorne, *Perception of a White-Collar Crime: Tax Evasion*, The ATA Journal of Legal Tax Research 3, no. 1 (1 December 2005), 35–48; K. Holtfreter et al., *Public Perceptions of White-Collar Crime and Punishment*, Journal of Criminal Justice 36, no. 1 (2008), 50–60; D.J. Rebovich and J.L. Kane, *An Eye for an Eye in the Electronic Age: Gauging Public Attitude Toward White Collar Crime and Punishment* 1, no. 2 (2002), 19; S.P. Rosenmerkel, *Wrongfulness and Harmfulness as Components of Seriousness of White-Collar Offenses*, Journal of Contemporary Criminal Justice 17, no. 4 (1 November 2001), 308–327.

³⁹ S. Wibe, *Attityder till Ekonomisk Brottslighet 1988 Och 2001. Resultat Av En Enkätundersökning*, 2003

⁴⁰ J. Unnever, M. Benson, and F. Cullen, *Public Support for Getting Tough on Corporate Crime - Racial and Political Divides*, Journal of Research In Crime and Delinquency 45, no. 2 (May 2008), 163–190.

⁴¹ Y.K. Kwan et al., *Perceived Crime Seriousness: Consensus and Disparity*, Journal of Criminal Justice 30, no. 6 (1 November 2002), 623–632.

⁴² D.T. Evans, *Public Perceptions of Corporate Crime*, *Understanding Corporate Criminology*, 1995; Michel, Cochran, and Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime*, 2018.

⁴³ T. Alalehto and D. Larsson, *Vem Är Den Ekonomiske Brottslingen? En Sociodemografisk Profilstudie Av 23 Länder*, in ed. T. Alalehto and D. Larsson, *Den Ljusskygga Ekonomin: Organiserad Och Ekonomisk Brottslighet* (Umeå, 2008); T. Alalehto and D. Larsson, *Vem Är Den Ekonomiske Brottslingen? En Jämförelse Mellan Länder Och Brotstyper*, Sociologisk Forskning 49, no. 1 (2012), 25–44.

⁴⁴ C.C. Williams and P. Renooy, *Measures to Tackle Undeclared Work in the European Union*, 2008.

gäller självrapporterad svart arbete inom EU+Norge, mellan 10 till 15 procent i de nordiska länderna.

För att ytterligare understryka erfarenheter av ekonomisk brottslighet återfinns de återkommande undersökningarna av PriceWaterhouse Coopers från 2001 till 2018⁴⁵ och Ernst & Youngs återkommande undersökningar (European Fraud Survey) av högprofilerade (till exempel trolöshet mot huvudman) och lågprofilerade ekobrott i affärslivet där affärsmän som brottsoffer världen över rapporterat om mutor, trolöshet mot huvudman, korruption, förskingring, etcetera på nivåer om 20–45 procent. Liknade studier av brottsoffer för ekonomisk brottslighet med ungefär samma nivåer gäller även för amerikanska hushåll och individer.⁴⁶ Brottsofferdata skall dock tas med en viss nypa salt om man frågar Rebovich & Kane⁴⁷. I deras studie⁴⁸ över vad allmänheten erfarit av ekonomisk brottslighet ansåg hela 95 procent att de skulle rapportera till berörd myndighet när de observerade detta. Men det visade sig att endast hälften av stickprovet faktiskt rapporterade ekobrott när de själva blivit offer för det. Hur det nu än är så betyder detta att vi har helt andra volymer bland allmänheten som har egen erfarenhet eller erfarenhet av andras ekonomiska brottslighet än av kartellbrottslighet.

Forskning visar vidare att ekonomisk brottslighet uppfattas generellt som en illegal handling men inte alla gånger som en omoralisk handling till exempel skattebrott⁴⁹, skattebrott kan till och med uppfattas som i det närmaste pliktfylld handling (bland vissa kategorier) eftersom det sker i relation till en uppfattad expropriation.⁵⁰

⁴⁵ Se till exempel P.W. Coopers, *Global Economic Crime Survey*, 2011.

⁴⁶ Kane J., D. Wall A., *The 2005 National Public Survey on White Collar Crime*, National White Collar Crime Center, 2006.

⁴⁷ Rebovich and Kane, *An Eye for an Eye in the Electronic Age: Gauging Public Attitude Toward White Collar Crime and Punishment*.

⁴⁸ Data gällande 1169 hushåll över USA.

⁴⁹ T. Alalehto, *Motiv Eller Tillfälle? En Studie Om Ekonomisk Brottslighet i Restaurangbranschen* (Stockholm, 1999); R. Azarian and T. Alalehto, *Patterns in Account-Giving among White Collar Criminals*, *Deviant Behavior* 35, no. 2 (2014), 101–115.

⁵⁰ T. Alalehto and D. Larsson, *Measuring White-Collar Crime Perceptions among Public and White-Collar Offenders: A Comparative Investigation of Four European Countries*, *The Routledge Handbook of White-Collar and Corporate Crime in Europe*, 2015, 128–144, G. Sjöstrand, *Fiffelsverige: sociologiska perspektiv på skandaler och fusk [Fiffelsverige]*, 1. uppl. (Malmö, 2005).

Med denna sammanfattning som grund kan vi formulera följande hypoteser om det tänkta utfallet av enkätundersökningen.

H 1: Allmänheten har mycket låg till ingen egen erfarenhet av kartellbrottslighet, i motsats till lågprofilerade ekobrott såsom bedrägeri, förskingring, skattebrott, beroende på att allmänheten får sin information om kartellbrottslighet genom media.

H 2: Allmänheten kommer att uppfatta kartellbrottslighet som ett oärligt och skadligt beteende, men långt ifrån alltid ett brottsligt beteende. Och under vissa omständigheter som ett moraliskt behjärtansvärt beteende även om det är principiellt olagligt.

2.3 Allmänhetens syn på kartellbrottslighetens påföljder

I Stephans⁵¹ undersökning framgår det att en majoritet av allmänheten (63 %) ser prissamarbete som ett oärligt beteende, medan en femtedel (21 %) inte ser det som ett oärligt beteende. Men trots detta så är det fler bland allmänheten (73 %) som ser prissamarbete som ett skadligt brott och därför måste bestraffas. Dessa resultat kombinerat tyder på att det finns en skillnad mellan illegalt och omoraliskt beteende och illegalt och moraliskt okej beteende.

Det eftergiftsprogram som tillämpas i USA sedan 1993⁵² och i Europa sedan 1996⁵³ där någon av kartellaktörerna erkänner kartellbrott och vill medverka till att avslöja de andra aktörerna, men på villkor att denne går fri. Denna förhandlingsordning har varit relativt framgångsrik. Enligt det amerikanska Justitiedepartementet ökade antalet åtal mot kartellsamarbete efter det att programmet antogs med 90 procent, där mycket höga bötesbelopp (100 miljoner dollar) utdömdes och antalet fängslade närmast fördubblades från 27 till 50 stycken⁵⁴. Förhandlingsprincipen fick även ett stort genomslag inom EU i antalet bötesbelägganden, där antalet undersökta kartellfall ökade med 46 procent mellan 1996-2005. Detta i relation till perioden innan när endast kommissionen undersökte kartellförekomsten inom EU⁵⁵. Men trots detta får ändå förhandlingsprincipen ett lågt stöd i Sokols studie (runt 10 procent tyckte att det var en mycket till en ganska effektiv åtgärd), något högre hos

⁵¹ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

⁵² D.D. Sokol, *Cartels, Corporate Compliance and What Practitioners Really Think About Enforcement*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 6 June 2012).

⁵³ A. Stephan, *Four Key Challenges to the Successful Criminalization of Cartel Laws*, *Journal of Antitrust Enforcement* 2, no. 2 (1 October 2014), 333–362.

⁵⁴ G.J. Werden, S.D. Hammond, and B.A. Barnett, *Recidivism Eliminated: Cartel Enforcement in the United States Since 1999*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 15 September 2011). G.J. Werden, S.D. Hammond, and B.A. Barnett, *Recidivism Eliminated: Cartel Enforcement in the United States Since 1999*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 15 September 2011).

⁵⁵ J.M. Ordóñez-De-Haro, J.-R. Borrell, and J.L. Jiménez, *The European Commission's Fight against Cartels (1962–2014): A Retrospective and Forensic Analysis*, *JCMS: Journal of Common Market Studies* 56, no. 5 (2018), 1100.

Beaton-Wells med flera⁵⁶ (runt 20 procent tyckte det var en bra till en ganska bra åtgärd) och ett något högre stöd hos Stephan⁵⁷, där 37 procent tyckte det var acceptabelt, medan 38 procent inte tyckte det. Allmänheten förordar i själva verket att kartellaktörer skall namnges och publiceras offentligt (55 %); att ansvariga för kartellen skall förbjudas att hålla en ledningsposition (48 %); att aktörerna ska få en personlig bot (42 %) medan endast 11 procent vill låsa in ansvariga i fängelse⁵⁸. I princip samma resultat återfår Beaton-Wells med flera⁵⁹, där en absolut majoritet tyckte att det fuskande företaget skulle få en bot (81 %) i vilket boten skulle motsvara tre gånger den vinst som företagen fått genom sitt samarbete och/eller att kartellaktörerna skulle namnges och publiceras offentligt (80 %). Ungefär 62-63 procent tyckte att individer som deltagit i kartellen borde diskvalificeras från framtida ledningsuppdrag och 15-16 procent ansåg att de borde få fängelse.

Allmänt sett kan det kring ovanstående sanktionsformer sägas att negativ publicitet förvisso har föreslagits som straffrättslig form för en hel del former av ekonomisk brottslighet⁶⁰. Men effekten av detta är minst sagt tveksam när det gäller protestantiska länder i förhållande till Japan och katolska länder som bär på en tydligare skamkultur⁶¹ och direkt irrelevant om man tittar på förlorade börsvärden för de företag eller bolagsledning som skandaliseras eller döms för ekobrott i Sverige⁶². Men ett intressant undantag när det gäller denna aspekt är en studie av en kinesisk myndighet (NDRC) av Zhang⁶³. Myndighetens syfte är att skydda marknaden från kartellverksamhet, vilket sker genom att myndigheten utvecklat en offentlig strategisk skampolicy, som går ut på att offentliggöra misstänkta kartellaktörer och på det sättet bidra till att företagen tappar i börsvärde vilket påverkar deras varumärke negativt. Zhangs studie begränsas dock av att den utgör en fallstudie där händelseutvecklingen (dagliga börsvärden) mäts under ganska kort tid (högst en månad). Detta i motsats till Alalehtos studie⁶⁴ där börsvärdet mättes över betydligt längre period.

⁵⁶ C. Beaton-Wells et al., *The Cartel Project*.

⁵⁷ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

⁵⁸ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

⁵⁹ Beaton-Wells et al., *The Cartel Project*.

⁶⁰ B. Fisse and J. Braithwaite, *The Impact of Publicity on Corporate Offenders*, 1983; D.M. Kahan and E.A. Posner, *Shaming White-Collar Criminals: A Proposal for Reform of the Federal Sentencing Guidelines*, *Journal of Law & Economics* 42 (1999), 365.

⁶¹ M. Levi, *Suite Justice or Sweet Charity? Some Explorations of Shaming and Incapacitating Business Fraudsters*, *Punishment & Society* 4, no. 2 (4 January 2002), 147–163.

⁶² T., Alalehto, *Suspected Irregularities in Stock-Exchange-Listed Companies: What Are the Effects of Negative Publicity?* (2007).

⁶³ Zhang, A.H., *Strategic Public Shaming: Evidence from Chinese Antitrust Investigations*, *The China Quarterly*, 237 237 (March 2019), 174–195.

⁶⁴ Alalehto, *Suspected Irregularities in Stock-Exchange-Listed Companies*.

När det gäller frågan om företagsböter har det antagits att det borde ha en avskräckande effekt, av aktörsrationella skäl, men detta har inte konfirmerats i empiriska studier⁶⁵. I själva verket har det avfärdats som en effektiv metod⁶⁶, eftersom bolagsledningen överför böteskostnaden till aktieägare, kreditorer, anställda och inte minst konsumenterna på olika sätt. Om böteskostnaden dessutom är mycket hög riskerar detta att leda till att företaget(en) gör konkurs, vilket leder till att en rad oskyldiga aktörer drabbas (arbetstagare, leverantörer, kreditorer, aktieägare, etc), och då bidrar straffet till betydande sociala kostnader⁶⁷. Liknande negligering av det formella straffet visar också studier när straffet haft innebörden av allmän prevention, det vill säga straffet av den enskilda syftar till att avskräcka andra som går i liknande tankar som den som döms. Detta formella kontrollförfarande tycks i allmänhet bolagsledningar inte bry sig om i motsats till den informella kontrollen av skam från deras sociala nätverk⁶⁸. Skillnaden kan bero på hur ingående man känner lagen, i motsats till om man bara receptivt har en abstrakt kännedom om att lagen finns.⁶⁹

Ett alternativ är istället att fängsla de individer som anses ansvariga för kartellen, vilket uppfattas som en betydligt allvarligare sak för företaget än om det enbart får böter.⁷⁰ Just fängelse har föreslagits i kombination med höga böter som den enda framkomliga vägen, i motsats till enbart böter^{71, 72}, men även denna anslagna väg har problem. Det första problemet består av att fängslade individer inte behöver innebära att företaget(en) ifråga lider skada. Gamla ledare ersätts av nya som hävdar att de tidigare ledarna utgjorde "den skämda frukten i en för övrigt frisk fruktkorg", vilket nödvändigtvis inte behöver vara riktig om man ser till återfallstalen⁷³. Det andra problemet är de samhällskostnader som ett gripande, häktande, åtalande och dömande innebär för samhället ifråga om förundersökningskostnader

⁶⁵ Baer, Cooper, and Giordano, *U.S. Cartel Deterrence: From Imprisonment to Compliance*, W. Breit and K.G. Elzinga, *Antitrust Penalties and Attitudes toward Risk: An Economic Analysis*, Harvard Law Review 86 (1973 1972), 693; J.C. Coffee Jr., "No Soul to Damn: No Body to Kick": An Unscandalized Inquiry into the Problem of Corporate Punishment, Michigan Law Review 79, no. 3 (1 January 1981), 386–459.

⁶⁶ M.D. Ermann and G.A. Rabe, *Organizational Processes (Not Rational Choices) Produce Most Corporate Crimes*, *Debating Corporate Crime* (1997), 1–35.

⁶⁷ Whelan, *Competition Law and Criminal Justice*.

⁶⁸ J. Braithwaite and T. Makkai, *Testing an Expected Utility Model of Corporate Deterrence*, Law & Society Review 25, no. 1 (1 January 1991), 7–40; N.C. Smith, S.S. Simpson, and C.Y. Huang, *Why Managers Fail to Do the Right Thing: An Empirical Study of Unethical and Illegal Conduct*, Business Ethics Quarterly 17, no. 1 (2007), 633–667.

⁶⁹ Parker, *The War on Cartels and the Social Meaning of Deterrence*.

⁷⁰ Parker, *The War on Cartels and the Social Meaning of Deterrence*.

⁷¹ J.M. Connor and R.H. Lande, *Does Crime Pay? Cartel Penalties and Profits*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, Spring 2019), Werden, *Sanctioning Cartel Activity*.

⁷² Connor & Lande (2019:32-33) menar att fängelse är den ultimata formen av straff. Det är betydligt mer kännbart för en kartellist än enbart böter. Motsvarande bötessumma för ett års fängelsevistelse borde enligt herrarna vara 4,4 till 6,3 miljarder dollar istället för 100 miljarder dollar i böter.

⁷³ T. Alalehto, *The Wealthy White-Collar Criminals: Corporations as Offenders*, Journal of Financial Crime 17, no. 3 (2010), 308–320.

och rättegångskostnader som kan överstiga kostnaderna av själva kartellverksamheten mångdubbelt upp.⁷⁴

Idén kring förhandlingsprincipen att samarbeta med rättslig myndighet har den uppenbara fördelen att den minskar samhällets kostnader för förundersökning och leder till hyfsat starka bevis som värderas högt av dömande instans. Den dömda kan till och med dömas för att betala utrednings- och rättegångskostnader, vilket uppenbart talar för fängelseansatsen.⁷⁵ Men det finns ett antal rättsliga problem med denna förhandlingsprincip. Den som välvilligt delar med sig av informationen kan peka ut individer som är oskyldiga, men som av andra skäl kan tvingas erkänna skuld i frågan. Ett annat problem är ifall en individ, som är djupt inblandad i kartellen, riskerar höga böter och långt fängelsestraff anmäler sitt intresse att förhandla så kan denne gå fri (vilket kan uppfattas som ett moraliskt problem) genom att ange samtliga företag eller andra individer som inte varit lika involverade i kartellen och bidra till att de får ett orättmätigt straff.⁷⁶ Det kan till exempel visa sig när företaget/ägaren/ledningen letar efter en "syndabock" för gärningen vilket företaget/ägaren/ledningen kan visa upp inom ramen för sitt samarbetsprogram med kontrollerande myndighet.⁷⁷

Utifrån dessa tidigare studier kan vi formulera följande hypoteser:

H 3: Allmänheten kommer att uppfatta kartellbrottslighet som något som bör bestraffas med skam såsom offentlig publicering av namn och företag eller administrativt förlagda böter som överstiger personens/företagets vinst av det brottsliga beteendet.

H 4: Den förhandlingsprincip där en av kartellaktörerna samarbetar med myndighet för att gå fri, kommer att få ett lågt stöd hos allmänheten (under 20 procent).

⁷⁴ Whelan, *Competition Law and Criminal Justice*.

⁷⁵ Werden, *Sanctioning Cartel Activity*.

⁷⁶ Whelan, *Competition Law and Criminal Justice*.

⁷⁷ Parker, *The War on Cartels and the Social Meaning of Deterrence*.

3 Data och metod

Datamaterialet till rapporten kommer från en enkät som skickades ut till 5 000 slumpmässigt utvalda svenskar våren 2019. Sammanlagt svarade 1 857 individer på enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 37 procent. Datamaterialet är inte helt representativt. Medelåldern är relativt hög (56-66), och de som är högutbildade har varit något mer benägna att besvara enkäten jämfört med lågutbildade. Dessutom är låginkomsttagare underrepresenterade.

3.1 Beroende variabel

I rapporten kommer tre dimensioner av attityder till kartellverksamhet att undersökas:

1. attityd till kartellverksamhet,
2. den moraliska dimensionen av kartellverksamhet,
3. samt attityder till påföljd av kartellverksamhet.

För att mäta attityder till kartellverksamhet har vi genomgående använt begreppet prissamarbete i frågan. Anledningen till detta är att vi gör bedömningen att allmänheten inte kommer att uppfatta begreppet kartell på samma sätt som vi gör inom vetenskapen. Framförallt misstänker vi att många kommer att relatera kartell till illegal droghandel med ursprung i framförallt Mexiko. Prissamarbete är ett begrepp som inte bär på denna konnotation, men som ändå fångar andemeningen i den lagtext som finns angående kartellverksamhet:

Konkurrensskadelagen 2016:964 2§ 8. kartell: ett avtal eller ett samordnat förfarande mellan två eller flera konkurrenter som syftar till att samordna deras konkurrensbeteende på marknaden eller påverka de relevanta konkurrensparametrarna.

Å andra sidan finns en risk att prissamarbete har alltför positiva konnotationer hos vissa – att samarbete kan uppfattas som något bra i sig själv. Bedömningen vi gör är dock att prissamarbete är ett bättre begrepp att använda än kartellverksamhet.

För att mäta respondenternas syn på lagligheten i kartellverksamhet har följande fråga använts:

Föreställ dig fyra företag som kommer överens om att sätta ett pris vars syfte är att få en högre vinst, än om de var och en hade satt sitt eget pris. Anser du att detta är ett lagligt agerande?

Svarsalternativen är:

1. Ja, det är fullt lagligt.
2. Ja, i de flesta fall är det lagligt, men i vissa enskilda fall är det olagligt.
3. Nej, i de flesta fall är det olagligt, men kan i vissa enskilda fall vara lagligt.
4. Nej, det är olagligt.

För att undersöka den moraliska dimensionen av kartellverksamhet har följande fråga använts:

Föreställ dig ett affärsområde med fyra företag där ett av företagen riskerar att gå i konkurs. Företagen bestämmer gemensamt att hålla upp priserna inom affärsområdet för att rädda företaget som riskerar att gå i konkurs, istället för att priskonkurrera ut det. Anser du att detta är ett lagligt agerande, och/eller ett moraliskt behjärtansvärt agerande?

Svarsalternativen är:

1. Ja, det är både lagligt och moraliskt behjärtansvärt eftersom det räddar sysselsättningen i företaget.
2. Ja, det är lagligt men inte moraliskt behjärtansvärt.
3. Nej, det är inte lagligt men moraliskt behjärtansvärt eftersom det räddar sysselsättningen i det krisande företaget.
4. Nej, det är vare sig lagligt eller moraliskt behjärtansvärt.

Här har vi medvetet använt ordet behjärtansvärt eftersom det är ett begrepp som anspelar i första hand på en känsla och inte förnuftet. Vi är medvetna om att ordet kan uppfattas som lite omodernt. Vi har vidare transformerat om de två ovanstående variablerna så att de som svarat 1 eller 2 på respektive fråga definierats som att de anser att det i någon form, men av olika anledningar, är det lagligt att ekonomiska aktörer samarbetar om pris (dvs. att kartellverksamhet kan vara laglig).

För att mäta den moraliska dimensionen av prissamarbete, den andra beroendevariabeln i rapporten, har vi använt det tredje svarsalternativet i den andra frågan ovan: *Nej det är inte lagligt men moraliskt behjärtansvärt*. Denna variabel mäter relationen mellan lagligt och moraliskt med utgångspunkt i att något kan anses vara olagligt och samtidigt moraliskt bra eller behjärtansvärt.

För att mäta den tredje beroende variabeln i rapporten, påföljd av prissamarbete, använder vi följande fråga:

Oavsett om du anser att ovanstående frågor (om prissamarbete) är ett exempel på ett lagligt beteende eller inte. Vilken typ av åtgärd anser du borde åläggas dessa samarbetande företag?

Med svarsalternativen:

1. Ingen åtgärd alls, eftersom det är i princip lagligt.
2. En anmälan/varning från Konkurrensverkets sida.
3. Företagen bör bli återbetalningsskyldiga till kunderna.
4. Företagen bör offentligt pekas ut och stigmatiseras.
5. Företagens ledning bör offentligt pekas ut och stigmatiseras.
6. Företagen bör få en bot motsvarande den olagliga vinsten.
7. Företagen bör få en bot som är tre gånger större än deras olagliga vinning.

Svarsalternativen har kodats om för att särskilja mellan *inget straff* (svarsalternativ 1), *monetärt straff* (svarsalternativ 3, 6 och 7), *stigmatisering* (svarsalternativ 4 och 5) och *varning* (svarsalternativ 2).

3.2 Oberoende variabler

Vi kommer att använda ett antal oberoende variabler som mäter aspekter av respondenternas socio-demografiska profil. Dessa är kön, ålder, civilstånd, utbildning, inkomstsituation, boendeort, födelseland, anställningsförhållande och religiositet och ledningsfunktion (se tabell 1). Dessa variabler har tidigare visat sig ha betydelse för ekonomisk brottslighet generellt (Alalehto & Larsson 2008), vilket motiverar att vi studerar dessa variabler. Anledningen är att vi vill undersöka vilka som tenderar att ha de olika attityder som undersöks i rapporten.

3.3 Analysmetod

Den analysmetod vi använder är GLM (General Linear Model), och då specifikt en linjär modell baserat på logistisk regression. Logistisk regression används när den beroende variabeln (Y) är dikotom, det vill säga kan anta två värden. Problemet med att använda reguljär linjär regression när beroende variabeln är dikotom är att X representerar ett reellt tal medan Y endast kan anta två värden. I den logistiska regressionen är residualerna standardiserade, vilket innebär att linjen kommer att få en S-form. Vid logaritmering rätas linjen ut, därav namnet på metoden (Menard, 2002). De koefficienter vi får ut av den logistiska regressionen är svårtolkad, vilket motiverar att räkna om dessa till odds-kvoter, vilket är kvoten mellan två odds.

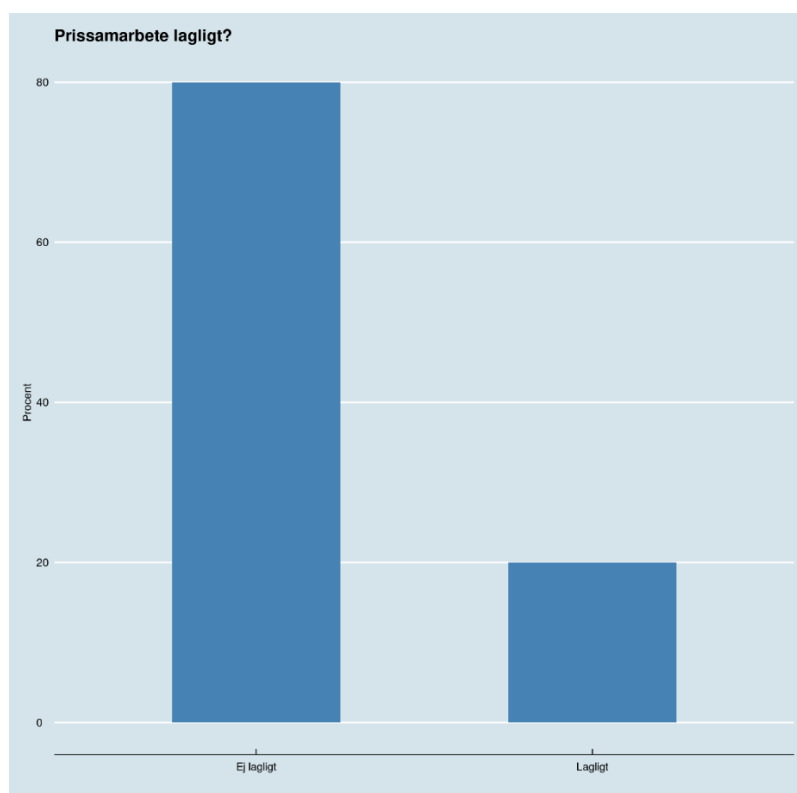
Odds-kvoter ska tolkas utifrån 1. Om kvoten är större än 1 är det en större sannolikhet för 1 på Y (den beroende variabeln), och om värdet är lägre än ett är det således lägre sannolikhet med förekomst 1 på Y . Värdena kan tolkas som sannolikheter. Ett värde på 1.5 innebär alltså 50 procent högre sannolikhet, medan 0.5 innebär hälften så stor sannolikhet.

4 Resultat

I denna del redovisas resultaten från enkäten. Vi kommer först att gå igenom huruvida prissamarbete anses vara lagligt eller inte för att sedan belysa den moraliska dimensionen av att å ena sidan anse att prissamarbete är olagligt och å den andra ändå tycka att det moraliskt kan vara ett korrekt agerande. Slutligen kommer vi att undersöka attityder till straff och andra sanktionerande åtgärd gentemot de företag som samarbetar om pris på vara eller tjänst samt företag som samarbetar.

4.1 Är prissamarbete lagligt?

Det övergripande resultatet från enkäten (se Figur 1) är att den övervägande majoriteten av respondenterna (ca. 80 procent) menar att prissamarbete mellan företagare är ett olagligt förfarande. Återstoden, 20 procent, anser följaktligen att prissamarbete i en eller annan form kan anses vara ett lagligt förfarande.

Figur 1: Är prissamarbete lagligt?

När vi undersöker demografiska skillnader i attityd gällande laglighet att samarbeta om pris, finner vi vissa värden av betydelse – vilka presenteras i tabell 1 (se bilaga).

Resultaten visar att kvinnor, singlar, gymnasium/universitetsutbildade, ej anställda/ej företagare, födda i Norden, boende i mindre stad/tätort samt de som upplever att de har ekonomiska svårigheter i större grad än motsvarande (män, sambo/gifta, grundskola, boende i större stad, anställda/företagare, födda i Europa, anställda i privata företag och inga svårigheter att få ekonomin att gå ihop) menar att prissamarbete är lagligt.

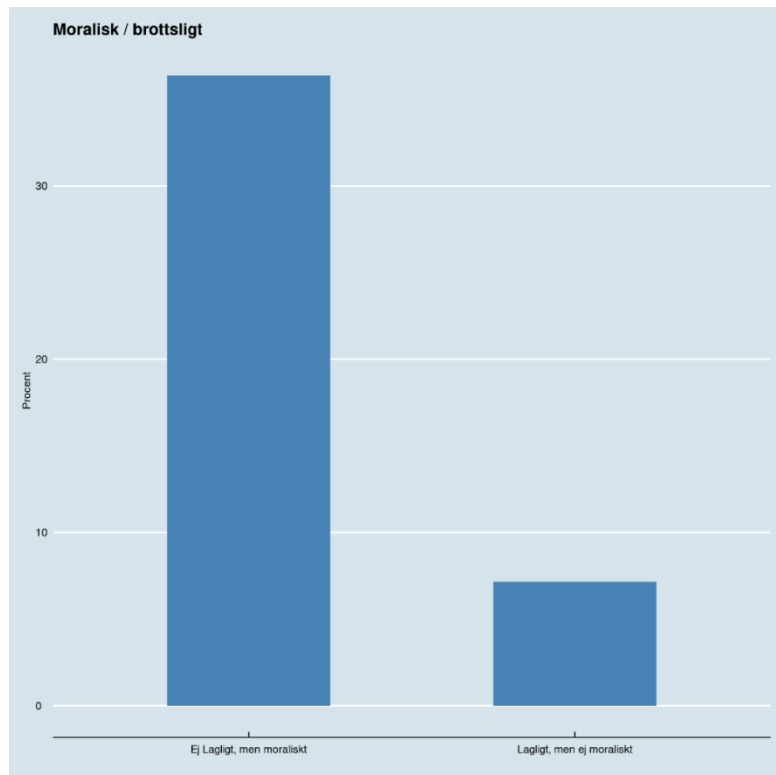
Givet att prissamarbete mellan företag är olagligt visar de 20 procent som anser att detta vara lagligt prov på bristande rättsmedvetande. Frågan är då om denna brist hänger samman med ett bredare bristande rättsmedvetande, gällande skattebrott, försäkringsbrott och muta? I tabell 2 visas att så är fallet. Det är en betydligt större andel av de som anser att prissamarbete är lagligt som inte ser att det är något fel i att begå skattebrott (31 procent gentemot 19 procent), försäkringsbedrägeri (6 procent gentemot 4 procent) och muta (5 procent gentemot 1 procent). Siffrorna är låga för alla brottstyper förutom skattebrott – men resultaten är statistiskt signifikanta.

För att undersöka om de effekter vi hittat i tabell 1 är oberoende av varandra, om vi t.ex. kan säga att ålder spelar roll oberoende av utbildningsnivå, har vi gjort en multipel logistisk regression. Resultaten från denna analys presenteras i tabell 3. Resultaten presenteras som odds-kvoter och kan för enkelhetens skull tolkas som sannolikheter.

Resultaten visar att sannolikheten att anse att prissamarbete är lagligt är hälften så stor för män jämfört med för kvinnor (statistiskt signifikant). Vi kan vidare se att sannolikheten för de som är under 30 år ska anse att prissamarbete är lagligt är över 2.6 gånger så stor jämfört med de som är 30 år eller äldre. De som är födda i Sverige har lägre sannolikhet att anse att kartellverksamhet är lagligt jämfört med de som är födda i annat land. Skillnaden är statistiskt signifikant och vi bedömer den som stor (0.344). Vidare visar resultaten att utbildning har betydelse – men det finns bara noterbara skillnader mellan de som har högskoleutbildning och de som har grundskoleutbildning. Skillnaden mellan grundskoleutbildade och gymnasieutbildade är för små för att vara statistiskt signifikanta. I övrigt finns inga statistiskt signifikanta skillnader mellan kategorierna.

4.2 Den moraliska dimensionen

I nästa steg av analysen för vi in ifall prissamarbete är moraliskt eller omoraliskt behjärtansvärt (se Figur 2).

Figur 2: Är prissamarbete lagligt/moraliskt?

Det vi ser är att förutom de som anser att prissamarbete är lagligt (20 procent) (Figur 1) så tillkommer att runt 37 procent anser att prissamarbete är olagligt men ändå i vissa situationer moraliskt behjärtansvärt. Om denna siffra läggs till resultatet från figur 1 kan vi konstatera att en majoritet av respondenterna i någon mening glider gällande huruvida prissamarbete är lagligt eller inte. Även gällande denna grupp kan det vara intressant att undersöka om det råder bristande rättsmedvetande även till andra ekonomiska brott. Resultaten från en sådan analys presenteras i tabell 4, och visar att så inte är fallet. Det är endast gällande mutbrott som det finns en statistisk signifikant skillnad. Men andelarna är små vilket gör att vi inte ska dra allt för stora växlar på detta resultat.

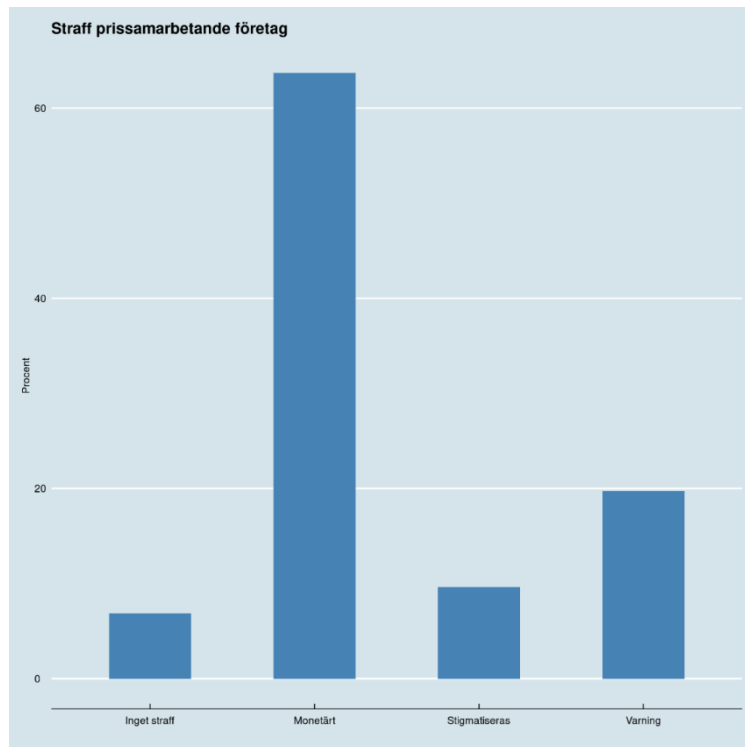
I tabell 5 undersöker vi den demografiska profilen på de som anser att prissamarbete visserligen är ett brott, men ibland kan vara moraliskt behjärtansvärt. Vi kan se att en högre andel av kvinnorna anser att prissamarbete visserligen är olagligt men att det kan vara moraliskt behjärtansvärt. Skillnaden mellan män och kvinnor är ganska stor, runt tio procentenheter, och statistiskt signifikant. Vi kan vidare se att det finns en skillnad mellan singlar och de som bor tillsammans med någon. Dock är skillnaden ganska liten och inte statistiskt signifikant. Det finns vidare en skillnad baserad på högsta utbildningsnivå. De som har grundskola som högsta utbildningsnivå tenderar att anse att prissamarbete är olagligt men kan vara moraliskt behjärtansvärt än de som har gymnasium eller högskola som högsta utbildningsnivå. Dock är skillnaderna inte statistiskt signifikanta. Vidare kan ses att ekonomisk status inte verkar spela någon roll. Det finns ingen skillnad mellan de som har ekonomiska svårigheter och de som inte har det. Det finns skillnader mellan höginkomsttagare och de som inte är höginkomsttagare, men skillnaden är relativt liten och inte statistiskt signifikant. Det finns i princip inga skillnader baserat på karaktären på boendeort, och de skillnader som finns gällande anställningsform och huruvida man är född i Sverige eller inte är inte statistiskt signifikanta.

När vi undersöker variabelernas oberoende effekt i en multipel analys är det inte mycket som är statistiskt signifikant. Det enda vi utifrån denna analys kan säga har betydelse, om man anser att prissamarbete är olagligt men i vissa lägen moraliskt behjärtansvärt, är kön och ålder. Sammantaget verkar detta vara en inställning som är vanligare bland kvinnor yngre än 30 år.

4.3 Bestraffning

I den sista delen presenterar vi analyser av hur allmänheten ser på bestraffning för de organisationer som ägnar sig åt prissamarbete/kartellverksamhet. Vi kommer även att undersöka allmänhetens syn på straff för ledningen samt för företag som begått prissamarbete vilka samarbetar med myndigheterna i utredningen gentemot andra företag.

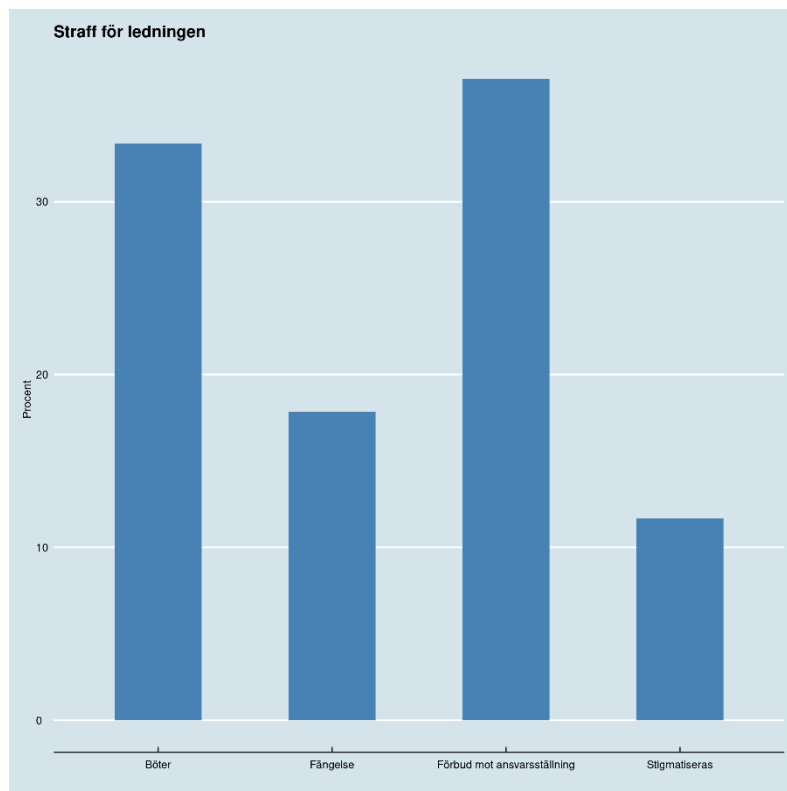
I figur 3 presenteras resultat om preferenser kring bestraffning. Resultaten visar att den överhängande majoriteten, över 60 procent, anser att bötesstraff är det mest relevanta straffet för företag som begår kartellbrott. Ungefär 20 procent anser att en varning från till exempel Konkurrensverket borde vara tillräckligt, medan tio procent anser att stigmatisering är det mest rimliga straffet. I motsats till dessa tycker ca sju procent att de inte förtjänar något straff.

Figur 3: Sanktionsformer för kartellsamverkan

Reducerar man ned frågan från företagsnivå till företagsledning så framträder en liknande bild: om företaget straffas med böter i huvudsak så kan ledningen straffas via förbud mot att inneha en ansvarig ställning i företag (drygt 37 procent) och/eller böter för den individ som är ansvarig för kartellen (drygt 33 procent). En mindre andel anser att de ansvariga ska stigmatiseras (drygt 11 procent). Slutligen anser ca 17 procent att ansvariga personer för kartellen ska placeras i fängelse.

I tabell 6 har vi brutit ned figur 4 i demografiska värden. Skillnaden blir tydligast mellan könen. Män är i större utsträckning för bötesstraff, stigmatisering och fängelse medan kvinnor i större utsträckning anser att en varning borde räcka eller att det helt enkelt inte är straffvärt. De som är 30 år eller äldre anser att bötesstraff och i något högre grad att fängelse är mer befördrat än de som är under 30 år (här utmärker sig speciellt åldrarna 45-54 och 55-65 år); medan de som är under 30 år föredrar stigmatisering eller inget straff alls.

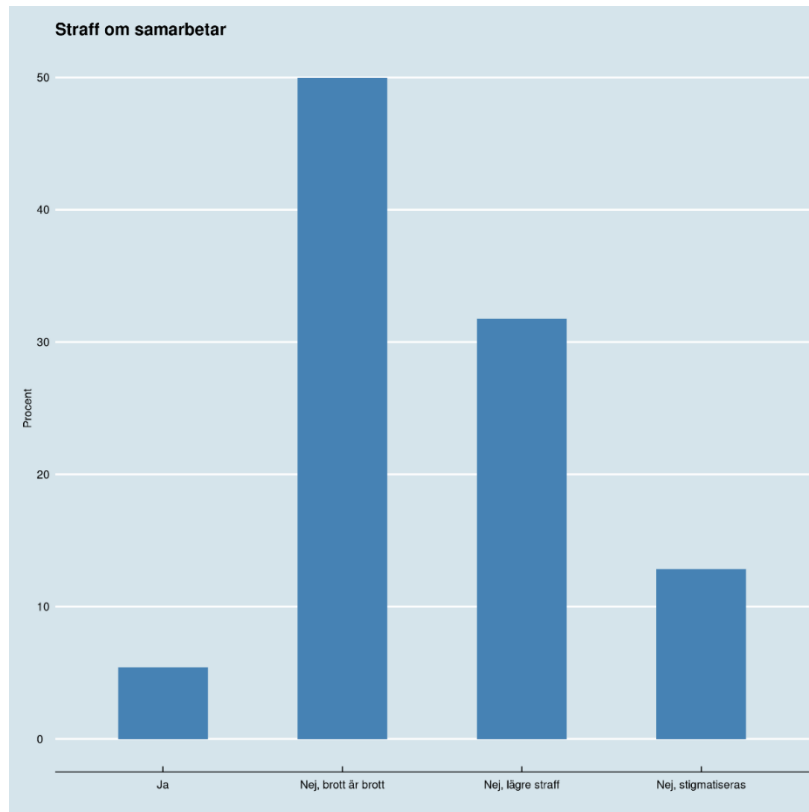

Figur 4: Straff för ledningen

På ett liknande sätt anser också gifta/samboende att bötesstraff och fängelse är mer erforderligt än singlar, medan singlar menar att en varning räcker eller inget straff alls. Därutöver är det betydligt mer blandat, universitetsutbildade är i övervägande grad för bötesstraff, medan de med grundskola inte anser att det är straffrelaterat eller att det räcker med en varning; de med gymnasieutbildning som högsta utbildning anser dock att stigmatisering är mer på sin plats än övriga utbildningskategorier. Höginkomsttagare anser likaledes att bötesstraff är att föredra. De som inte har någon svårighet att få ekonomin att gå ihop anser också i mer övervägande grad att bötesstraff är det bästa, medan de med stora svårigheter att få ekonomin att gå ihop anser att det är straffritt. Ungefär likaledes fördelar sig anställningsförhållanden, de som är anställda/företagare ser gärna bot som det främsta straffet medan motsatsen ser i första rummet en varning eller att det är straffritt. Övriga variabler som etnicitet och boendeort visar ingen egentlig skillnad mellan sina inbördes olika variabelvärden.

Tror då stickprovet i sin helhet att efergiftsprogrammet kan vara en framgångsväg att ta, i arbetet med att motverka kartellbildningar?

Det vi ser är mycket tydligt (figur 5). Det är ungefär fem procent som anser att kartellverksamma företag, som samarbetar med kontrollerande myndighet för att avslöja kartellen, skall frias helt och hållet. Drygt 13 procent finner det skäligt att företaget åtminstone namnges offentligt medan de andra företagen straffas hårdare. Drygt 32 procent anser dock att det måste till ett hårdare straff för det samarbetande företaget, medan de andra företagen ska fällas något hårdare. Den största andelen, nästan hälften, anser dock att det inte finns någon skillnad, brott är brott och måste straffas likvärdigt oavsett om man samarbetar eller inte.

Figur 5: Straff för samarbetande företag

Av de fem procent som anser att det samarbetande företaget skall frias helt så är det framför allt kvinnor, de under 30 år, singlar, grundskola, inga svårigheter med att få ekonomin att gå ihop, ej anställda och födda i annat land än Sverige. Skillnaden är mest markant mellan könen. I stort sett upprepas samma demografiska mönster när det gäller varningar/anmälan (20 procent av stickprovet) tabell 7.

5 Diskussion

Relaterar vi resultaten till litteraturgenomgången och de däri härledda hypoteserna, så finner vi att de svenska resultaten som insamlats till denna rapport inte skiljer sig nämnvärt från de amerikanska, europeiska och australiensiska undersökningarna. Majoriteten uppfattar kartellbrottet som ett oärligt beteende, dock något högre för svensk del (alltså i föreliggande datamaterial) jämfört med resultaten i Beaton-Wells och Stephans studier. Det tyder på ett hyfsat högt rättsmedvetande. Men en majoritet av det svenska stickprovet anser, under visa omständigheter, att kartellbrottslighet är ett moraliskt behjärtansvärt beteende, trots att det är illegalt. Vilket också är i enlighet med hypotes 2 ovan och i likhet med resultaten i Stephans och Sokols studier. Men sammantaget försvagar detta styrkan i ett annars hyfsat högt rättsmedvetande i det svenska stickprovet. Alltså, kartellbrottslighet är inte ett brottsligt klanderligt beteende, utan ett brott som man har viss "förståelse för" (mala prohibita). Vilket är ett resultat som står i strid mot påföljdsuppfattningen hos stickprovet, att kartellsamverkande företag/företagare skall straffas och därtill straffas hårt. Vi ser alltså en konflikt mellan å ena sidan en övervägande liberal åsikt att karteller inte är brottsliga eller åtminstone moraliskt behjärtansvärda i vissa lägen, och å andra sidan en övervägande konservativ linje att den som driver en kartell skall straffas hårt. Det är också ett resultat som understöds av Stephans och Beaton-Wells m. fl. undersökningar. Endera kan man ur vänsterhåll hävda att det är kapitalismen som system som genererar företag att utföra brott (ledningen ses här som marionetter), vilket ökar exploateringsgraden av de anställda och minskar välfärden. Detta otyg måste regleras genom kraftiga böter och/eller statuerande exempel som fängslas, för att få rättning i leden. Från ett konservativt håll skyller man inte på kapitalismen som system, men argumenterar egentligen på ett liknande sätt till sin konsekvens som marxister, att straffa de enskilda företagen med böter och fängelse eller åtminstone stigmatisera de enskilda personer som är ansvariga för kartellen (bad apples in the basket).

Den myndighetssamverkande liberala synen har lågt stöd i form av varningar och förhandlingsprincip. När det gäller eftergiftsprogram är det helt uppenbart att det svenska stickprovet (95 procent) anser att kartellsamverkande företag som samarbetar med myndighet inte skall straffbefrias, vilket också är i enlighet med hypotes 4. Detta i motsats till Stephans resultat, där över en tredjedel, och Beaton-Wells resultat, där en femtedel uppfattade eftergiftsprogram som en godtagbar och rent av effektiv väg att gå. Det svenska stickprovet är i detta avseende mer konservativt orienterad. Det ska dock sägas att det finns liberala drag som handlar om att inte utsätta individen för alltför stora sociala kostnader, såsom att det räcker med en varning. Till åsikten att kartelldeltagaren tas ifrån möjligheten att få en ledande ansvarsställning i framtida företag, som i sin tur leder till en glidning mot det konservativa att denne måste bötesbeläggas för sin olagliga praxis. Det i sin tur drar mot det ännu mer renodlade konservativa fältet att man vill markera kraftigare mot den oförrätt som skett i form av fängelse i första hand och stigmatisering i andra

hand, vilket måste sägas bekräfta hypotes 3 ovan. Denna fördjupning i konservatism kan antas grunda sig i att kartellbrottslingar ses som illasinnade individer som tar sig rätten att exploatera oskyldiga och värnlösa medborgare, eller att det är giriga och skrupellösa företagare som bara ser till sina egna intressen framför andras välfärd⁷⁸.

Det råder med andra ord en diskrepans mellan en mer liberal hållning av att en varning och ett förbud mot att inneha ledande ansvarsställning räcker som åtgärd gentemot den mer hårdföra konservativa bestraffningslinjen. En trolig förklaring till denna diskrepans är den observation som amerikansk ekobrottsforskning gjort⁷⁹. Allmänheten har mycket liten egen erfarenhet av kartellbrottslighet⁸⁰. I vårt stickprov är det endast tre stycken som anger kartellbrott i självrapporteringsfrågan, vilket också är i enlighet med hypotes 1 ovan. Den information som allmänheten får sker genom media vilken i sin tur är sparsmakad i sin detaljrikedom om vilka konsekvenser kartellbrottslighet har för gemene man⁸¹.

Det i sin tur kan inte media klandras för. Svårigheten att observera och synliggöra pågående eller avslutad kartellbrottslighet (eller ekonomisk brottslighet överlag) är betydande. Inte bara för journalister, utan i ännu högre grad för allmänheten som saknar de nödvändiga redskapen för att kunna observera ekonomisk brottslighet i allmänhet och kartellbrottslighet i synnerhet⁸². Denna osäkerhet märks inte minst i själva huvudfrågan: om prissamarbete är lagligt eller inte? Det här är egentligen inte en kvalitativ fråga om tycke och smak. I sak är detta en faktabaserad fråga som säger att prissamarbete är olagligt, oavsett om vi delar lagstiftarens ställningstagande eller inte. Problemet är att om man inte vet något om lagstiftarens ställningstagande så gissar man och tror någonting. Michel et al⁸³ beskriver i mångt och mycket allmänheten som fångade av en myt (föreställning om hur man tror att saken förhåller sig) eller som ärligt ovetande om sakernas förhållande. Det vill säga, ens uppfattningar/åsikter baserar sig på okunskap om det sakliga förhållandet hos lagstiftaren. Frågeställningen blir inte heller lättare för respondenten om man inför en fråga om det ibland finns moraliskt behjärtansvärda skäl till att acceptera kartellbrottslighet, trots att respondenten vet att det är olagligt i sig. Det vill säga respondenten inför självmant in en glidande skala av förståelse i den faktabaserade aspekten kring kartellbrottslighet. Eftersom majoriteten av stickprovet menar att det inte är olagligt eller ibland moraliskt behjärtansvärt, så är det allmänna rättsmedvetandet i denna fråga inte i linje med lagstiftarens intentioner.

⁷⁸ M. Levi, *The Media Construction of Financial White-Collar Crimes*, *The British Journal of Criminology* 46, no. 6 (1 November 2006), 1037–1057, M. Levi, *Suite Revenge? The Shaping of Folk Devils and Moral Panics about White-Collar Crimes*, *The British Journal of Criminology* 49, no. 1 (1 January 2009), 48–67, Sverige. Utredningen om organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet mot välfärden, *Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra*, Tham et al., *Brott i Välfärden*.

⁷⁹ Michel, Cochran, and Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime*.

⁸⁰ Stephan A. *Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA*, accessed 26 October 2018.

⁸¹ Sokol, *Cartels, Corporate Compliance and What Practitioners Really Think About Enforcement*.

⁸² Alalehto, *White Collar Crime*. 2018. Benson and Simpson, *White Collar Crime*. 2009.

⁸³ Michel, Cochran, and Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime*.

Okunskapen leder till att allmänhetens konservativa uppfattning i påföljdsfrågan följer som en trygghetsaspekt av den allmänna politiska hållningen överlag gentemot brott i allmänhet som för tillfället råder.

Hur som helst, om man ser på den demografiska fördelningen så går undersökningens resultat i stort sett i linje med de resultat som generellt undersökningar av ekonomisk brottslighet visat genom åren. Det är framför allt män, medelålders till äldre och högre utbildade⁸⁴ som anser att kartellbrott är olagligt och som till största delen anser att det inte heller är moraliskt behjärtansvärt, i förhållande till deras motsatta kategoriparter. Till detta tillkommer i denna undersökning att anställda/-företagare, gifta/samboende, de som inte har några svårigheter med att få sin ekonomi att gå ihop och boende i storstad anser att kartellbrott är olagligt och mindre moraliskt behjärtansvärt än dess motsatser.

Demografiskt sett är detta ett förunderligt resultat. Vi kan egentligen inte finna något materiellt skäl till att kvinnor, singlar, yngre, ej anställda, lågutbildade, stora svårigheter med sin egen ekonomi, låginkomsttagare och födda utanför Sverige har något egenintresse av att anse att prissamarbete är lagligt eller ens en gång moraliskt behjärtansvärt. Utöver detta tillkommer att personer innehavande delar av dessa egenskaper (kvinna, grundskola, ej anställd) intar en signifikant positiv attityd till företag och till åsikten att konsumenter har makt. Det är då följdriktigt att dessa personer intar en liberal hållning till samverkan och straffbefrielse alternativt låga straffsatser, i motsats till en mer hårdhänt konservativ syn. Paradoxalt är att dessa personer befinner sig så långt man kan tänka sig ifrån att själva utöva kartellbrottslighet, och därmed få någon slags ekonomisk vinning av detta. Det hela understöds dessutom av att samma grupp, i högre utsträckning än motsvarande kategorier, inte ser skattebrott, försäkringsbedrägeri och/eller muta som brott överhuvudtaget eller som moraliskt behjärtansvärda vid vissa situationer. Det betyder att de kommer att lida skada av minskade välfärdsresurser genom skattebrotten, ökade premiekostnader genom försäkringsbedrägerierna och minskad tillit till tjänstemän genom mutorna. Det understöds därutöver av att denna grupp inte rapporterar egen brottslighet i högre grad än motsvarande kategorier. Vi kan därför inte se något annat rimligt skäl till denna grupps åsikter än att de bär på en betydande okunskap om lagrum och påföljdsaspekter kring kartellverksamhet och annan ekonomisk brottslighet.

⁸⁴ Kwan et al., *Perceived Crime Seriousness*, Unnever, Benson, and Cullen, *Public Support for Getting Tough on Corporate Crime - Racial and Political Divides*.

Referenser

Alalehto, T., *Suspected Irregularities in Stock-Exchange-Listed Companies: What Are the Effects of Negative Publicity*, (2007).

Alalehto, T., *Fiffelstrategier Vid Ekonomisk Brottslighet* (Kågeröd, 2003).

Alalehto, T., *Motiv Eller Tillfälle? En Studie Om Ekonomisk Brottslighet i Restaurangbranschen* (Stockholm, 1999).

Alalehto, T., *The Wealthy White-Collar Criminals: Corporations as Offenders*, *Journal of Financial Crime*, 17, no. 3 17, no. 3 (2010), 308–320.

Alalehto, T., *White Collar Crime : A Propositional Logical Analysis of a Concept*, *Journal of Forensic Sciences & Criminal Investigation*, 9, no. 4 9, no. 4 (2018).

Alalehto, T., and D. Larsson, *Measuring White-Collar Crime Perceptions among Public and White-Collar Offenders: A Comparative Investigation of Four European Countries*, *The Routledge Handbook of White-Collar and Corporate Crime in Europe*, 2015, 128–144.

Alalehto, T., and D. Larsson, *Vem Är Den Ekonomiske Brottslingen? En Jämförelse Mellan Länder Och Brottsstyper*, *Sociologisk Forskning*, 49, no. 1 49, no. 1 (2012), 25–44.

Alalehto, T., and D. Larsson, *Vem Är Den Ekonomiske Brottslingen? En Sociodemografisk Profilstudie Av 23 Länder [Den Ljusskygga Ekonomin]*, in ed. T. Alalehto and D. Larsson, *Den Ljusskygga Ekonomin: Organiserad Och Ekonomisk Brottslighet* (Umeå, 2008).

Alvesalo, A., S. Tombs, E. Virta, and D. Whyte, *Re-Imagining Crime Prevention: Controlling Corporate Crime?*, *Crime, Law and Social Change*, 45, no. 1 45, no. 1 (1 February 2006), 1–25.

Ayres, I., and J. Braithwaite, *Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate*, 1992.

Azarian, R., and T. Alalehto, *Patterns in Account - Giving among White Collar Criminals*, *Deviant Behavior*, 35, no. 2 35, no. 2 (2014), 101–115.

Baer, Bill; Cooper, James W.; Giordano, Philip A., *Us Cartel Deterrence: from Imprisonment to Compliance*. *Competition Law & Policy Debate*, Volume 4, Number 1, February 2018, pp. 79–89(11).

Baker, W.E., and R.R. Faulkner, *The Social Organization of Conspiracy: Illegal Networks in the Heavy Electrical Equipment Industry*, *American Sociological Review*, 58, no. 6 58, no. 6 (1993), 837–860.

Beaton-Wells, C., and F. Haines, *Making Cartel Conduct Criminal: A Case Study of Ambiguity in Controlling Business Behaviour*, *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 42, no. 2 42, no. 2 (1 August 2009), 218–243.

Beaton-Wells, C., F. Haines, C. Parker, and C. Platania-Phung, *The Cartel Project: Report on a Survey of the Australian Public Regarding Anti-Cartel Law and Enforcement*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 18 January 2011).

Benson, M., and S. Simpson, *White Collar Crime: An Opportunity Perspective*, 1st ed., 1st ed., 2009.

Brottsförebyggande Rådet, *Attityder till Ekonomisk Brottslighet 1988 Och 2001. Resultat Av En Enkätundersökning*. Accessed 7 October 2009.

Brottsförebyggande Rådet, *Storskaliga Skattebrott*. Accessed 13 September 2011.

Braithwaite, J., and T. Makkai, *Testing an Expected Utility Model of Corporate Deterrence*, *Law & Society Review*, 25, no. 1 25, no. 1 (1 January 1991), 7–40. doi:10.2307/3053888.

Breit, W., and K.G. Elzinga, *Antitrust Penalties and Attitudes toward Risk: An Economic Analysis*, *Harvard Law Review*, 86 86 (1973 1972), 693.

Burton, H.A., S.S. Karlinsky, and C. Blanthorne, *Perception of a White-Collar Crime: Tax Evasion*, *The ATA Journal of Legal Tax Research*, 3, no. 1 3, no. 1 (1 December 2005), 35–48.

Clinard, M.B., *Corporate Crime*, 1st Free Press Paperback Ed., 1st Free Press Paperback Ed., 1983.

Coffee, J.C., Jr., *No Soul to Damn: No Body to Kick: An Unscandalized Inquiry into the Problem of Corporate Punishment*, *Michigan Law Review*, 79, no. 3 79, no. 3 (1 January 1981), 386–459.

Connor, J.M., and R.H. Lande, *Does Crime Pay? Cartel Penalties and Profits*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, Spring 2019).

Coopers, P.W., *Global Economic Crime Survey*, 2011.

Ermann, M.D., and G.A. Rabe, *Organizational Processes (Not Rational Choices) Produce Most Corporate Crimes*, *Debating Corporate Crime* (1997), 1–35.

Evans, D.T., *Public Perceptions of Corporate Crime, Understanding Corporate Criminology*, 1995.

Faulkner, R.R., E.R. Cheney, G.A. Fisher, and W.E. Baker, *Crime by Committee: Conspirators and Company Men in the Illegal Electrical Industry Car^{TEL}, 1954–19591*, *Criminology*, 41, no. 2 41, no. 2 (1 May 2003), 511–554.

Fisse, B., and J. Braithwaite, *The Impact of Publicity on Corporate Offenders*, 1983.

Harding, C., *Forging the European Cartel Offence: The Supranational Regulation of Business Conspiracy*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 12, no. 4 12, no. 4 (1 December 2004), 275–300.

Harvey, D., *Anticompetitive Social Norms as Antitrust Violations*, *California Law Review*, 94 94 (2006), 769.

Holtfreter, K., S. Van Slyke, J. Bratton, and M. Gertz, *Public Perceptions of White-Collar Crime and Punishment*, *Journal of Criminal Justice*, 36, no. 1 36, no. 1 (2008), 50–60.

Ivancevich, J.M., T.N. Duening, J.A. Gilbert, and R. Konopaske, *Deterring White-Collar Crime*, *The Academy of Management Executive*, 17, no. 2 17, no. 2 (5 January 2003), 114–127.

Jaspers, J.D., *Business Cartels and Organised Crime: Exclusive and Inclusive Systems of Collusion*, *Trends in Organized Crime* (15 September 2018).

Johnstone, P., *Serious White Collar Fraud: Historical and Contemporary Perspectives*, *Crime, Law and Social Change*, 30, no. 2 30, no. 2 (1 September 1998), 107–130.

Kahan, D.M., and E.A. Posner, *Shaming White-Collar Criminals: A Proposal for Reform of the Federal Sentencing Guidelines*, *Journal of Law & Economics*, 42 42 (1999), 365.

Karstedt, S., and S. Farrall, *Law-Abiding Majority? The Everyday Crimes of the Middle Classes*, 2007.

Kwan, Y.K., L.L. Chiu, W.C. Ip, and P. Kwan, *Perceived Crime Seriousness: Consensus and Disparity*, *Journal of Criminal Justice*, 30, no. 6 30, no. 6 (1 November 2002), 623–632.

Larsson, D., and T. Alalehto, *The Reaction towards White Collar Crime: When White Collar Crime Matters*, *Open Criminology Journal*, 6 6 (2013), 1–9.

Larsson, P., *Å straffe, veilede eller overtale? en studie av fire tilsynsmyndigheters reguleringsstrategier*, (2002).

- Larsson, P., *Regulating Corporate Crime: From Punishment to Self-Regulation*, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 13, no. sup1 13, no. sup1 (1 December 2012), 31–46. doi:10.1080/14043858.2012.739321.
- Levi, M., *Suite Revenge? The Shaping of Folk Devils and Moral Panics about White-Collar Crimes*, *British Journal of Criminology* (2008).
- Levi, M., *The Media Construction of Financial White-Collar Crimes*, *British Journal of Criminology*, 46, no. 6 46, no. 6 (2006), 1037.
- Levi, M., *Suite Justice or Sweet Charity? Some Explorations of Shaming and Incapacitating Business Fraudsters*, *Punishment & Society*, 4, no. 2 4, no. 2 (4 January 2002), 147–163.
- Levi, M., *Suite Revenge? The Shaping of Folk Devils and Moral Panics about White-Collar Crimes*, *The British Journal of Criminology*, 49, no. 1 49, no. 1 (1 January 2009), 48–67.
- Levi, M., *The Media Construction of Financial White-Collar Crimes*, *The British Journal of Criminology*, 46, no. 6 46, no. 6 (1 November 2006), 1037–1057.
- Michel, C., J.K. Cochran, and K.M. Heide, *Public Knowledge about White-Collar Crime: An Exploratory Study*, *Crime, Law and Social Change*, 65, no. 1 65, no. 1 (1 March 2016), 67–91.
- Ordóñez-De-Haro, J.M., J.-R. Borrell, and J.L. Jiménez, *The European Commission's Fight against Cartels (1962–2014): A Retrospective and Forensic Analysis*, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56, no. 5 56, no. 5 (2018), 1087–1107.
- Parker, C., *The War on Cartels and the Social Meaning of Deterrence, Regulation & Governance*, 7, no. 2 7, no. 2 (2013), 174–194.
- Pearce, F., and S. Tombs, *Ideology, Hegemony, and Empiricism: Compliance Theories of Regulation*, *The British Journal of Criminology*, 30, no. 4 30, no. 4 (1 October 1990), 423–443.
- Rebovich, D.J., and J.L. Kane, *An Eye for an Eye in the Electronic Age: Gauging Public Attitude Toward White Collar Crime and Punishment*, 1, no. 2 1, no. 2 (2002), 19.
- ROSENMERKEL, S.P., *Wrongfulness and Harmfulness as Components of Seriousness of White-Collar Offenses*, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 17, no. 4 17, no. 4 (1 November 2001), 308–327.
- Ross, E.A., *Sin and Society*, 1973.
- Schlegel, K., *Just Deserts for Corporate Criminals*, 1990.

Sjöstrand, G., *Fiffelsverige: sociologiska perspektiv på skandaler och fusk* [Fiffelsverige], 1. uppl., 1. uppl. (Malmö, 2005).

Slapper, G., and S. Tombs, *Corporate Crime* (Harlow, 1999).
<http://oro.open.ac.uk/20965/>.

Smith, N.C., S.S. Simpson, and C.Y. Huang, *Why Managers Fail to Do the Right Thing: An Empirical Study of Unethical and Illegal Conduct*, *Business Ethics Quarterly*, 17, no. 1 17, no. 1 (2007), 633–667.

Sokol, D.D., *Cartels, Corporate Compliance and What Practitioners Really Think About Enforcement*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 6 June 2012).

Sokol, D.D., *Cartels, Corporate Compliance, and What Practitioners Really Think about Enforcement*, *Antitrust Law Journal*, 78 78 (2012), 201.

Stephan, A., *Four Key Challenges to the Successful Criminalization of Cartel Laws*, *Journal of Antitrust Enforcement*, 2, no. 2 2, no. 2 (1 October 2014), 333–362.

Survey of Public Attitudes to Price Fixing in the UK, Germany, Italy and the USA by Andreas Stephan: SSRN. Accessed 26 October 2018.

Sverige. *Utredningen om organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet mot välfärden, Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra, Statens offentliga utredningar*, 2017:37 (Stockholm, 2017).

Tham, H., H. von Hofer, A. Nilsson, and S-Å. Lindgren, *Brott i Välfärden: Om Brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik: Festskrift till Henrik Tham* [Brott i Välfärden], Rapport/Kriminologiska Institutionen, Stockholms Universitet, 1400-853X ; 2007:1 (Stockholm, 2007).

The 2005 National Public Survey on White Collar Crime, 2006, n.d.

Tyagi, S., and D.S. Rastogi, *An Analysis of the Anti Competitive Agreements – Horizontal and Vertical*, *IJELLH (International Journal of English Language, Literature in Humanities)*, 6, no. 9 6, no. 9 (10 September 2018), 13–13.

Unnever, J., M. Benson, and F. Cullen, *Public Support for Getting Tough on Corporate Crime – Racial and Political Divides*, *JOURNAL OF RESEARCH IN CRIME AND DELINQUENCY*, 45, no. 2 45, no. 2 (May 2008), 163–190.

Konkurrensverket, *Vertikala samarbeten*, Accessed 24 October 2018.

Werden, G.J., *Sanctioning Cartel Activity: Let the Punishment Fit the Crime*, *European Competition Journal*, 5, no. 1 5, no. 1 (April 2009), 19–36.

Werden, G.J., S.D. Hammond, and B.A. Barnett, *Recidivism Eliminated: Cartel Enforcement in the United States Since 1999*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 15 September 2011).

Whelan, P., *Competition Law and Criminal Justice*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 14 November 2018).

Wibe, S., *Attityder till Ekonomisk Brottslighet 1988 och 2001. Resultat Av En Enkätundersökning*, 2003.

Williams, C.C., and P. Renooy, *Measures to Tackle Undeclared Work in the European Union*, 2008.

Wright, J.D., and D.H. Ginsburg, *The Economic Analysis of Antitrust Consents*, *European Journal of Law and Economics*, 46, no. 2 46, no. 2 (October 2018), 245–259.

Zhang, A.H., *Strategic Public Shaming: Evidence from Chinese Antitrust Investigations*, *The China Quarterly*, 237 237 (March 2019), 174–195.

Bilaga: Tabeller

Tabell 1: Andel som anser att prissamarbete är lagligt (i procent)

	Lagligt	ci (0.95)	n
Kön			
Kvinna	24,0	21,3–26,9	227
Man	15,8	13,4–18,4	137
Ålder			
Under 30	38,1	29,7–47,2	48
30 till 44 år	17,6	13,5–22,4	53
45 till 54 år	15,5	11,7–20,2	47
55 till 65 år	19,4	15,8–23,5	83
66 eller äldre	20,2	17,2–23,5	133
Civilstånd			
Samboende/gift	17,9	15,9–20,0	240
Singel	26,5	22,6–30,9	122
Utbildning			
Grundskola	30,9	25,4–36,9	80
Gymnasium	24,7	21,5–28,2	164
Universitet	11,2	15,8–13,3	118
Ekonomiska problem			
Ekonomiska svårigheter	24,2	20,6–28,1	128
Inga ekonomiska svårigheter	18,4	16,3–20,6	235
Typ av boendeort			
I mindre stad/tätort	22,7	18,8–27,1	93
I större stad	17,0	13,5–21,1	68
I storstad	19,5	15,9–23,7	82
På landsbygden	20,6	17,4–24,2	119
Födelseland			
Annat land	33,7	26,7–41,6	55
Sverige	18,6	16,7–20,6	305
Anställningsförhållande			
Anställd	17,3	14,8–20,1	140
Ej anställd	22,2	19,3–25,4	164
Företagare	19,7	11,8–30,8	15

	Lagligt	ci (0.95)	n
Religiositet			
Mer religiös än medel	20,7	17,6–24,2	125
Lika eller mindre religiös än medel	19,6	17,4–21,9	235
Höginkomsttagare (40,000 eller mer)			
Ja	7,2	3,7–13,2	349
Nej	21,1	19,2–23,2	10
Ledningsfunktion			
Ja	16,7	8,7–28,9	10
Nej	19,1	16,7–21,7	193

Tabell 2: Andel som anser att ekonomisk brottslighet är fel efter attityd till prissamarbete (i procent)

	Ej lagligt	Lagligt
Skattebrott*	18,9	31,4
Dölja fel vid försäljning*	3,9	8,9
Försäkringsbrott*	3,5	6,2
Muta*	1,4	5,3

Not: * anger statistisk signifikans ($Chi^2 < 0,05$)

Tabell 3: Är prissamarbete lagligt?

	Odds-kvoter
Kön	
Kvinnor (ref.)	
Män	0,562**
Samboförhållande	
Samboende (ref.)	
Singel	1,389
Födelseland	
Utanför Sverige	
Sverige	0,344***
Ålder	
30 år eller äldre (ref.)	
Under 30	2,657***
Boendeort	
I mindre stad/tätort (ref.)	
I större stad (minst 50 000 invånare men färre än 200 000)	0,601
I storstad (minst 200 000 invånare)	0,896
På landsbygden (färre än 15 000 invånare)	0,740

	Odds-kvoter
Utbildning	
Grundskola (ref.)	
Gymnasium	0,683
Universitet	0,295***
Religiositet	1,006
Anställningsförhållanden	
Anställd (ref.)	
Ej anställd	1,163
Egenföretagare	1,652
Ekonomiska problem	
Ekonomiska svårigheter	
Inga ekonomiska svårigheter	0,869
Självrapporterat ekobrott	1,068
Höginkomsttagare	
Nej (ref.)	
Ja	0,555
Ledningsfunktion	
Ja (ref.)	
Nej	0,895
Konstant	1,792
N	978
AIC	899,394

Tabell 4: Andel som anser att ekonomisk brottslighet är fel efter attityd till om prissamarbete är moraliskt eller ej (i procent)

	Ej lagligt ej moraliskt	Ej lagligt, moraliskt
Skattebrott	17,7	21,3
Dölja fel vid försäljning	3,9	4,4
Försäkringsbrott*	2,3	5,0
Muta*	0,7	2,6

Not: * anger statistisk signifikans ($\chi^2 < 0,05$)

Tabell 5: Prissamarbete olagligt men moraliskt behjärtansvärt

	Moraliskt behjärtansvärt	n
Kön*		
Kvinna	40,7 (37,6–43,9)	385
Man	31,7 (28,6–34,9)	275
Samboförhållande		
Samboende/gift	35,5 (32,9–38,2)	477
Singel	39,1 (34,6–43,7)	180
Utbildning		
Grundskola	30,1 (24,7–36,2)	78
Gymnasium	37,7 (34,0–41,5)	250
Universitet	37,3 (34,1–40,5)	330
Ekonomiska problem		
Ekonomiska svårigheter	36,0 (32,0–40,3)	191
Inga svårigheter	36,4 (33,73–39,1)	465
Höginkomsttagare		
Ja	30,2 (22,9–38,7)	42
Nej	37,0 (34,7–39,4)	612
Boendeort		
I mindre stad/tätort (minst 15 000 men färre än 50 000)	22,7 (18,8–27,1)	93
I större stad (minst 50 000 invånare men färre än 200 000)	17,0 (13,5–21,1)	68
I storstad (minst 200 000 invånare)	19,5 (15,9–23,7)	82
På landsbygden (färre än 15 000 invånare)	20,6 (17,4–24,2)	119
Anställningsförhållanden		
Anställd	17,5 (15,1–20,2)	155
Ej anställd	22,2 (19,3–25,4)	164
Privat/offentlig sektor		
Offentlig arbetsgivare	42,0 (38,2–45,9)	268
Privat arbetsgivare	35,7 (32,2–39,3)	261
Födelseland/region		
Annat land	34,4 (27,2–42,1)	56
Sverige	36,6 (34,3–39,0)	602

Not: * anger statistisk signifikans ($\chi^2 < 0,05$)

Tabell 6: Attityd till bestraffning av prissamarbetande företag (typ av straff)

	Inget straff	Monetärt	Stigmatiseras	Varning
Kön				
Kvinnor	9,9	59,5	8,8	21,9
Män	3,7	68,3	10,5	17,5
Ålder				
Under 30	9,1	54,5	16,5	19,8
30 till 44 år	3,1	72,3	9,6	15,1
45 till 54 år	5,2	70,3	9,0	15,5
55 till 65 år	8,5	65,7	7,52	18,30
66 eller äldre	8,0	57,2	10,06	24,76
Samboförhållande				
Samboende	6,4	65,3	9,4	18,9
Singel	8,4	59,9	9,9	21,7
Utbildning				
Grundskola	10,2	54,5	9,4	26,0
Gymnasium	8,9	58,4	11,1	21,6
Universitet	4,3	70,8	8,5	16,4
Religiositet				
Mer religiös än medel	6,5	63,3	10,0	20,2
Mindre religiös än medel	6,9	64,1	9,6	19,5
Ekonomiska problem				
Inga svårigheter alls	8,6	57,5	12,5	21,5
Svårigheter	6,2	66,3	8,5	19,1
Boendeort				
I mindre stad (minst 15 000 men färre än 50 000)	5,6	62,1	10,5	21,8
I större stad (minst 50 000 invånare men färre än 200 000)	7,9	62,0	10,6	19,5
I storstad (minst 200 000 invånare)	7,1	69,8	7,8	15,4
På landsbygden (färre än 15 000 invånare)	6,9	61,6	9,7	21,8
Anställningsförhållanden				
Anställd/företagare	5,7	69,5	8,8	16,1
Ej anställd	7,7	58,4	10,7	23,3
Arbetsgivare sektor				
Offentlig arbetsgivare	6,6	65,1	9,1	19,1
Privat arbetsgivare	7,3	65,4	8,7	18,6
Födelseland/region				
Annat land	9,6	68,6	9,0	12,8
Sverige	6,6	63,2	9,7	20,5

Tabell 7: Andel som anser att prissamarbetande företag ska gå fria

	Andel	n
Kön		
Kvinna	4,7	44
Man	6,2	53
Civilstånd/samboende		
Samboende	4,7	63
Singel	7,5	34
Utbildning		
Grundskola	6,0	15
Gymnasium	5,2	34
Universitet	5,4	48
Religiositet		
Mer religiös än medel	7,0	42
Mindre religiös än medel	4,6	55
Ekonomiska problem		
Inga svårigheter	6,2	76
svårigheter	8,6	43
Ålder		
30 till 44 år	67,0	21
45 till 54 år	6,0	18
55 till 65 år	5,2	22
66 eller äldre	4,2	27
Under 30	7,3	9
Boendeort		
I mindre stad/tätort (minst 15 000 men färre än 50 000)	5,4	22
I större stad (minst 50 000 invånare men färre än 200 000)	5,1	20
I storstad (minst 200 000 invånare)	6,8	28
På landsbygden (färre än 15 000 invånare)	4,4	25
Anställningsförhållande		
Anställd	5,5	44
Ej anställd	5,3	38
Egenföretagare	5,5	4
Sektor		
Offentlig arbetsgivare	5,4	34
Privat arbetsgivare	5,5	40

	Andel	n
Födelseland/region		
Annat land	6,1	10
Sverige	5,4	87
Höginkomstagare		
Nej	5,2	85
Ja	8,6	12

Adress 103 85 Stockholm
Telefon 08-700 16 00
konkurrensverket@kkv.se

www.konkurrensverket.se